یاش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره‌سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر-ندان چیقا باشلاغان	اوقتوبر (برنجی تشرین) 1932	سان 35

بو ساندا:

1 - ساویتلار اتفاقی وه بریتانیا قوممون وه‌لتی — باش مقاله
(„Union des Soviets“ et „British Commonwealth“)

2 - ساویت روسیه‌سنده

3 - تورکستانداغی آچلقنگ سبیله‌ری — ت. د.

4 - قازاق اوروغلاری — چوقای اوغلی مصطفی

5 - قیزیل ایمپه‌ریالیزم صنایعی — تیمور اوغلی

6 - تورك غازیتاچیلغی (VII) — توقتامش اوغلی

7 - مانجو-گو (Man-Tchéou-Kouo) — م.

8 - قباحت به‌نده‌می؟ (شعر) — تورکستانلی احمد خاکی

9 - آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنگ حالی حقنده

10 - تورکستان خبرله‌ری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاش توركستان

توركستاننڭ ملی استقلال مفكورەسینی تاراتوچی آیلوق مجموعە

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	اوقتوبر (برنجی تشرین) 1932	سان 35

ساویتلار اتفاقی وە بریتانیا قوممون وەلتی (*)

(„Union des Soviets“ et „British Commonwealth“)

بز قطعیاً، اولدە روس چارلارینك، ایندیلكدە روس پرولیتا- ریاتی دیكتاتوراسی حاكمیتی آستندا یوزەكی برلەشكەن ملتلەر او- چون «بریتانیا قوممون وەلتی» غایەسینك تشویقاتچیلاری ایمەسمز. بریتانیا قوممون وەلتینی یاراتماق اوچون كوب نەرسە كیرەك، هەر نەرسەدەن اول بریتانیالیلارنك سیاسی كولتوری لازمدر... بو مقالە- مزنك موضوعی بریتانیالیلار ایلە روسلارنك سیاسی كولتور درجە- سینی سالیشدیرو ایمەس. بریتانیا قونسەرواتورلاری باشلوغی بولغان

(*) «قوممون وەلت» („Commonwealth“) ایكی سوزدەن عبارتدر: «قوممون» — كوپچیلك، ایل، خلق دیمەك؛ «وەلت» ایسە «حال سعادتی» دیمە- كدر. یعنی «قوممون وەلت»نڭ اصل معناسی «خلق سعادتی»، سیاسی معناسی «خلق برلگی»گە توغرو كیلەدر.

یاڭا

«ملی یول»

ایدیل-اورال استقلال فكریگە خدمت ایتوچی آیلق مجموعەدر. عرب حرفلەریلە چیقادر.

آدرەسی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

«أمل مجموعەسی»

قریم توركلەرینڭ استقلال فكرینی تاراتادرغان اونبش كونلك مجموعەدر. عرب حرفلەریلە چیقادر. آدرەسی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

«پرومته»

قافقاسیا، اوقراینا وە توركستان استقلاللارینی قور- غاوچی فرانسزچە آیلق مجموعەدر. آدرەسی:

4, villa Malakof, Paris (16)

«استقلال»

استقلالچی آذری محررلەری تاماندان بەرلیندە لاتین حرفلەریلە هەر اون كوندە چیقاریلماقدا بولغان بو قیمتلی غازیتانی اوقوچیلاریمزغا توصیە ایتەمز. آدرەسی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

«قافقاسیا داغلیلاری»

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوچی آیلق مجموعەدر. روس تیلندە چیقاریلادر. آدرەسی:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

«یەڭی توران»

توركچە-فینجە آیلق غازیتادر. لاتین حرفلەریلە چیقاریلادر. آدرەسی:

o Robertinkatu 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

بالدوین‌نیڭ دولت سیاستی مسئله‌لرنده روسیه موقت انقلابی حکومتی باشلوغی بولغان سوسیالیست-ره‌وولوسیونه‌ر که‌ره‌نسکی‌ده‌ن داها آرتق رادیقال ایکه‌نلگینی روسلارنك ایچنده‌ده انکار ایتوچی آدام تاپیلماسا کیره‌ك...

مقاله‌مزنی «ساویت اتفاقی وه بریتانیا قوممون وه‌لتی» دیب آتاماقله بز بو یرده، اوز حاکمیتی آستندا آیریم ملی أولکه‌لرنی برله‌شترگه‌ن بو ایکی تیپ دولت آراسنداغی آیرمانی کورسه‌توب اوتمه‌کچی‌مز. موسقوا بولشه‌ویکله‌ری هه‌ر آدیمدا «ملتله‌رنیڭ سربست(!؟) اتفاقی(!؟)» دیدیکله‌ری سیسته‌مله‌رینیڭ — بالخاصه ملی مسئله‌نی حل قیلیش وه آیریم ملتله‌رنك طلبینی یرینه یتکیزیش نقطهٔ نظرنده‌ن — اینگلته‌ره‌نیڭ اوز دوه‌ینیونلاریغا قیلدیغی «مستملکه جبری»نده‌ن اوستون ایکه‌نلگینی تأکید ایته تورماقدالار. مه‌نه شو جهتده‌ن بز بو چاغیشدیرو (مقایسه)نی کوب اورونلی وه ضرور دیب تاپامز.

بریتانیا «قوممون وه‌لت»ینی تشکیل ایتوچی آیریم حصه‌لارغا («مستملکه‌لر»گه) قارشو اینگلته‌ره سیاستی اوچون بولشه‌ویکله‌ر حقیقتاًده مستثنا بر حال بولغان، «هندستان سیاستی»نی مثال قیلیب کورسه‌ته‌درله‌ر.

بز هندستان ملی حرکتیگه صمیمی بر حرمتله باقامز. فقط، بو حرکتگه بوندای حرمتله باقماقله برابر عینی زماندا، هندستاندا موجود یوزله‌رچه تیل وه اونلارچا مذهب هه‌م «قاسته»لارنك اوز آرا دائمی مجادله‌له‌ریگه‌ده کوز یومالمایمز. اگر هندستانداغی مجادله، «برله‌شکه‌ن هندستان» بایراغی آستندا اینگلته‌ره‌نیڭ «ملی استثمار» سیاستیگه قارشو یورگوزولگه‌ن عمومی-ملی بر حرکت شکلینی آلسایدی، هندستان مسئله‌سی، فکریمزچه، بوکونگی که‌بی فجیع حالندا قالماس وه 350 میلیوندان آرتق اهالیگه ایگه هندستان دونیانیڭ بویوك وه ایڭ بای بر أولکه‌سی بولوب توروب

کوچسزلکنیڭ بو درجه مثلی کورولمه‌گه‌ن منظره‌سینی عرض ایتمه‌س ایدی...

مسلمانلارله هندولار آراسنداغی بو بیتمه‌س، توکه‌نمه‌س توقناشمالارنی، انصاف تاووشینی بوغماسدان توروب، یالغز اینگلته‌ره فتنه‌چیلك سیاستی ایله ایضاح ایتوب بولمایدر. بز عینی زاماندا، وه‌رسای هه‌م سه‌وه‌ر قونفرانسلاری اثناسنده بویوك جسارت بله‌ن تورکیه‌نی مدافعه قیلیب (دیمه‌ك، او زمانغی لوندون حکومه‌تی سیاستیگه قارشو) چیقیشدا بولغان مرحوم مولوی محمد علی ایله حاضر یاشاب تورغان مولوی شوکت علی‌نیڭ اینگلته‌ره-هندستان قونفرانسندا وه اوز یورتله‌رنده بریتانیا حکومتی «آگه‌نتی» صفتیله سوز سویله‌یه‌جه‌کله‌ر دیگه‌ن نه‌رسه‌نی اصلا اویلامایمز. اونلارنیڭ بو سوڭغی قونفرانسدا نه شکلده وه نه مفهومده چیقیشدا بولغانلقلارینی یاخشی‌غنه ایسله‌یمز!

بزچه، هندستاننك اوزنده بولوب تورغان ایچکی مجادله‌نیڭ بو خصوصیتی بو أولکه‌نك بریتانیا «قوممون وه‌لتی» آراسنداغی مستثنا وضعیتنیڭ سببله‌رینی ایضاح ایته‌ر که‌بی کورونه‌در.

مه‌نه بو جهتده‌ن، ساویت اتفاقی ایله بریتانیا قوممون وه‌لتینی سالیشترماق اوچون — خصوصاً ساویت اتفاقنده «هندستان قطعه‌سی»نی آزغنه‌دا بولسا ایسله‌ته‌درگه‌ن هیچ بر ملی أولکه بولماغانی سببلی — هندستاننی ایمه‌س، بلکه بو قوممون وه‌لتنك باشقا بوله‌کله‌رینی آلماق لازمدر.

21 نچی ایپولده‌ن 20 نچی آوغوستغا قادار قانادا پایتختی «اوتتاوا» شهرنده بولوب اوتکه‌ن بریتانیا ایمپه‌ریوم قونفرانسی بو مقایسه اوچون کوب ماته‌ریال بیره‌در. شونی‌ده اونوتماسلق کیره‌ك که بز بو مقایسه‌مزنی یالغز ملی-اقتصادی مسئله‌نیڭ حلی ایله علاقه‌دار اولاراق قیلماقدامز. اوتتاوا قونفرانسندا بریتانیا قوممون

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

وەلتينگ، ديەرلك، بوتون حصەلارى قاتناشدى: اينگلتەرەنگ اوزى، قانادا، آوستراليا، جنوبى آفريقا اتفاقى، يەگى زەلاندا، ايرلاندا، يەگى يير، هندستان وە باشقالار. قونفرانسنگ وظيفەسى اقتصادى بحران دورينى اوتقوزا بيلمەك اوچون تدبيرلەر ايشلەب چيقارماقدان عبارت ايدى.

قونفرانسنك اوزون (بوتون بر آى مدتنچە) دوام ايتوى، او قونفرانس روزنامەسندەكى مسئلەلەرنك جديلگى وە اهميتندەن زيادە، قوممون وەلتنگ آيريم حصەلارى منفعتلەرينگ بربريگە اويدورولووينگ قيينلغى ايلە ايضاح ايتلەدر. اوتتاوادا هەمەنى قناعتلانديرارلق بر كيليشوگە ايريشمەك، — سترەزە قونفرانسينى بر تاماغا قويايلق — حتى 16 نچى ايوندان 9 نچى ايولگەچە اوزايغان لوزان جهان قونفرانسندان‌دا مشكل بولوب چيقدى. سببى: بريتانيا قوممون وەلتى حصەلارينگ اوز منفعتلەرينى «عموم ايمپەريوم سياستى» نامنە قوربان ايتمەك ايستەمەگەن مستقل برەر اقتصادى واحد تشكيل ايتمەلەريدر. قونسەرواتيف غروپنە منسوب اينگليز سياسى خادملارى آراسندا «عموم ايمپەريوم گومروك برلگى» طرفدارى بولغان آداملار آز ايمەس. فقط، اوتتاوادا بونداى بر «گومروك برلگى» پروغرامى تكليف ايتلگەن بولسايدى، شبهەسز، قونفرانس موفقيتسزلقغا يولوقار ايدى. دومينيونلار اوز استقلاليتلەريغا بو درجە بويوك قيمت بيريرلەر وە اينگلتەرە دخى دومينيونلارنگ اوز امكانيتلەرى وە طبيعى بايلقلاريلە متناسب سربست بر صورتدە انكشاف ايتولەرى نتيجەسندە حاصل بولغان بو وضعيت ايلە بو درجە حسابلاشادر!

اينگلتەرە ايلە قانادا، آوستراليا وە يەگى زەلاندا آراسندا، اينگلتەرەدەن بو أولكەلەرگە كيريتلەدرگەن ماللار اوچون گومروك سيستەمينى ينگيللەشترمەك توغروسندا باغلانغان خصوصى كيليشولەر،

هەر ايكى طرفنگ — يعنى بويوك بريتانيا ايمپەريوم مركزى ايلە دومينيونلارينگ — بوتونلاى تەڭ ايكەنلگينى آيدين كورسەتەدر... بوگا بردە بر نيچە ييلدان بەرى ايكى ميليوندان آرتق ايشسزگە ايگە بولغان اينگلتەرەنگ بو ايشسزلەرينگ، بر قسمينى‌دە بولسون اوز دومينيونلاريغا (بولشەويكلەرنگ ديديگنچە «مستملكە»لەريگە) يوباراالماسلغينى وە يوباريشغا حقى‌دا يوق ايكەنلگينى علاوە ايتگز..

ايندى بر دفعە، اوزينى نەدەنسە «ملتلەرنگ سربست اتفاقى» ديب آتاغوچى ساويت اتفاقينە باقگز. بز بو ييردەدە مسئلەنك يالغز اقتصادى تامانينى آلامز. اونتچى فرقە ييغيليشندا بولشەويك زاتونسكى گورولتولو آلقيشلار ايچندە كوك گورولتوسى تاووشى بلەن: «اگر ساويت مركزينى محكملەمەك اوچون اطراف أولكەلەرنى تالاماق لازم كيلسە بزلەر (بولشەويكلەر) بونى‌دە ايشلەيەچەكمز» ديگەن ايدى.

ساويت مركزينگ «ساويت اتفاقى سربست اعضالارى» سياستى حقيقتدە تالانچيلقدان باشقا نيمەدر؟ بو ييردە يالغز بزنگ توركستاندان بر نيچە مثال كيترمەكلە كفايتلەنەمز. روس كرەستيانلارينگ توركستان توپراغنە كوچورولوب ييرلەشتريلمەلەرندەن باشلايلق. بو خصوصدە ساويت حكومتى چار حكومتندەن‌دە اوتوب كيتدى.

روسلارنى توركستانغا بعضاً «توركستانليلاردا اونلارنى قووب چيقارا بيلەچەك ملى عسكرى كوچ بولماغانلغندان (بو خصوصدە اوتكەن نسخەمزدە غالاشچەكين نطقندان قيلغان اقتباسمزغا باقيلسين)، بعضاًدا روس كرەستيانلارى ايلە توركستانليلار آراسندا «اقتصادى رابطە وە قارداش دوستلغى» ياراتماق اوچون كوچورەدرلەر (زەلەنسكى‌نگ اوزبەك قوممونيستلارينگ پروتەستلاريغا جوابى).

توركستانغا هەر ييلى اون ميگلەرچە روس ايشچيسى كيتريب

توكمه‌كده‌لەر. بو اون میڭلەرچه روس ایشچیسی‌نڭ بر قانچاسی ،
بوتون عمرنده پاختانڭ قاندای اوسه‌درگه‌نینی کورمه‌دیگی وه
بیلمه‌دیگی حالدا ، «پاختاچیلق بیله‌رمه‌نی » صفتیله کتیریلمه‌كده‌در.

حاضرغی کونده توركستاننك اقتصادی وضعیتی قاندای ؟ بو
سوراقغا : توركستان اقتصادیاتی «ساویت مركزینی محكمله‌شتر-
مه‌كه »گنه حصر ایتلگه‌ن دیب جواب بیریله بیله‌در. پروفه‌سسور
ویلیامس ، اوشقالوف ، وه نیكولسكی كه‌بی ایك آتاقلی ساویت
بیله‌رمه‌نله‌ری بولشوویكله‌رنك بیلگیله‌دیكله‌ری اولچاوده پاختا خوجا-
لغینڭ توركستان اوچون فائده‌سز ایكه‌نلگینی اثبات ایتمه‌كده‌لەر.
آینیقسا اوشقالوف توركستان شرائط وه وضعیتنده خلق اوچون گو-
رونچ (پرنج)نڭ پاختادان داها فائده‌لی ایكه‌نینی یازادر. (اونڭ
1929 نچی یلدا موسقوادا باسیلغان «توركستان-سیبریا تیمر یولی »
ناملی كتابده‌گی «پاختاچیلق مسئله‌سی وه تورك-سیب تیمر یولی »
دیگه‌ن اوزون مقاله‌سیغا باقیلسین).

بونڭله برابر توركستاندا گورونچ ایكمه‌ك ، دیه‌رلك ، منع
ایتلگه‌ن. توركستان ، یالغز پاختا یتوشدیره‌درگه‌ن («پاختا مونو-
كولتوری ») بر أولكه حالیغا ئه‌یله‌نتریلمه‌كده. ساویت توركستاندا-
غی بوتون سوغارورلق یرنڭ یوزده 52 سی (52 %)گه حاضر
پاختا ایكیله‌در. غاللا ایكینله‌ری یوزده اوتوز (30 %)دان هه‌م آز
یر ایگه‌لله‌یدر. شوندای قیلیب ، توركستان ، سوزنڭ تام معناسیله ،
بوتونلای روسیه غاللاسیغا باغلانمشدر. هه‌م‌ده بو وضعیت ، غاللا
استحصالنده هیچ قاتناشمایدرغان شهر خلقی مقدارینڭ ایچكی
روسیه‌ده‌ن آقوب كیله یاتقان روسلار حسابنه آرتماقدا بولغان بر
زاماندا یاراتیلماقدادر.

ساویت مركزی ، بویوك بریتانیا قوممون وه‌لتی مركزینڭ
سیاستی ضدینه ، ساویت اتفاقینڭ «سربست » دیدیكله‌ری حصه‌لاری
بله‌ن «معاهده » باغلاب اوتورماسدان ، اونلارغا «جهان انقلابینڭ

آلغا كیتووی » اوچون لازم دیب تانیلغان اقتصادی تدبیرله‌رنی قبول
ایتشنی توغریدان توغری امر قیلادر...

اودركه توركستاندا عمومی هیجان یتمه‌یدر. اودركه اصلنده
اوزله‌ری اجنبی مملكتله‌رگه مهاجرت ایتشنی یاقترمایدرغان تور-
كستانلیلار ، اون میڭله‌ب آفغانستانغا ، ایرانغا وه باشقا قومشو
أولكه‌له‌رگه قاچیب یرله‌شمه‌كده‌لەر.

یه‌نه تكرار ایته‌مزكه ، بز بوكون ساویت اتفاقی ایچنده برله-
شتریلگه‌ن خلقلار اوچون بریتانیا قوممون وه‌لتی فكرینڭ پروپا-
غانداچیسی ایمه‌سمز. لكن تورلو ملی أولكه‌له‌رنڭ بر دولت أداره-
سی آستندا برله‌شتریلیش شكلی اولاراق بریتانیا قوممون وه‌لتینڭ
ساویت اتفاقدان كوب اوستون ایكه‌نلگنده اصلا شبهه‌مز یوق.
اتفاقی »نڭ «جهان سوسیال انقلابی » كه‌بی «یوكسه‌ك شعار »یغا
اشارت ایتوب یومشالتماقچی بولادرغانلقلارینی بزیاخشی‌غنه بیله‌مز.
اشارت ایتوب یومشالتماقچی بولادرغانلقلارینی بز یاخشی‌غنه بیله‌مز.
فقط ، آیریم ملتله‌رنڭ یالغز ملی بارلقلارینڭ بیتریلووینی گنه
ایمه‌س ، حتی جسماًده یوق قیلینولارینی طلب ایته‌درگه‌ن بر
انقلاب ، — ایسته‌ر او «سوسیال » ، ایسته‌ر باشقا دیب آتالسون —
هیچ بر زمان «ملتله‌رنڭ سربست اتفاقی »نی یاراتالمایدر.

مه‌نه شونڭچون بو انقلابغا قارشو عصیان قیلماق ، اوگا قارشو
بوتون كوچی بله‌ن كوره‌شمه‌ك ، اونڭ تیمر چانگاللاری آستیغا
توشكه‌ن ملتله‌رنڭ طبیعی حقیدر.

* * *

ساویت روسیه‌سنده

(آغیر صنایع. قولخوزلار. «ستالین اورونددان هایدالسون»!)

ساویت روسیه‌سنده وضعیت هیجانلیدر. بیش یللق پلان وه
قولخوز سیاستینك موفقیتسزلقغا اوچرادیغنه آرتق هیچ كیم شبهه

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

قیلمایدر. بو خصوصده‌غی بر کوب گواهلکله‌ر ایچنده «تان»
غازیتاسندا یازیلغان ایکی جبر بویوك أهمیتکه ایگه‌در. بو خبرله‌ر-
ده‌ن بری «بیش ییللق پلان»دا کوزده توتولغان «یالپیسغا صناعیله-
شتریش»نك توب تاشینی تشکیل ایتکه‌ن «آغیر صنایع»گه عائد بو-
لوب، ایکنچیسی‌ده حکومت قولیغا غایت مول غاللا احتیاطی بیریشی
وه دهقان صنفینی یوقاتماقله بوتون ساویت اتفاقینی برکت وه بوللقغا
غرق ایتیشی کوتولگه‌ن قولخوزلار حقنده‌در. لکن بولشه‌ویکله‌ر
«آغیر صنایع»دادا، «قولخوز سیاستی»نده‌ده سیندیله‌ر.

1 — ایگ نفوذلی فرانسوز غازیتاسی بولوب تانیلغان «تان»
نك موسقوا مخبری بولشه‌ویکله‌رنك ایگ سوگغی رسمی‌ایستاتیستیق
معلوماتلاریغا تایانوب «آغیر صنایع»نك سینیش منظره‌سینی غایت
آیدین بر صورتده تصویر ایته‌در. آغیر صنایع: تاش کومور کانلاری،
پولات وه تیمیر ایشله‌ب چیقارادرغان فابریقالار، آوتوموبیل،
تراقتور وه دیگر ایکینچیلك ماشینالاری فابریقالاری، نه‌فت
استحصالی وه باشقالاردر. آیریچا بر «آغیر صنایع قومیسارلغی» تو-
زولدی. بو ساحه‌ده ایشله‌گوچی ایشچی وه خدمتچیله‌ر باشقا ساحه‌ده
کیله‌رده‌ن آرتق ایش حقی آلادرلار. آغیر صنایعنگ آلغا کیتووی
اوچون ایگ مکمل آلتله‌رله قوراللانغان یه‌گی لابوراتوریالار قور-
دیلار؛ بونلارغا باشقالاردان کوب آرتق ایش حقی آلادرغان اجنبی
بیله‌رمه‌نله‌ری کیتردیله‌ر... ماشینالار ساتوب آلماق وه عمومیتله
«آغیر صنایع»نی یورگوزه بیلمه‌ك اوچون بولشه‌ویکله‌رگه آقچا
لازم بولدی. ساویت آقچالاری قیمتده‌ن توشکه‌ن وه اجنبی بورسه
(بیرژا)له‌رنده اصلا قبول ایتلمه‌یدر. اونگچون، طبیعتیله، اجنبی
آقچاسی تاپماق لازمدر. بو مقصدله ساویت حکومتی اهالینك قو-
لندان تارتوب آلدیغی غاللانی، قالغان-قوتغان آلتونلارنی هه‌مده
روسیه‌نگ ایگ بای اورمانلارینی قیریب توپلادیغی آغاچلارنی

اجنبی مملکتله‌رگه یوباردی. «آغیر صنایع» فائده‌سیچون مملکت
آچلقدا وه ساووقدا قالدیریلدی. بونگله برابرده ساویت حکومتینك
«سه‌وگیلی بالاسی»نك یه‌نه «آغزی قیشیق، کوزی غلای!».
مه‌نه، فرانسوز غازیتاسی مخبری تامانندان کیتریلگه‌ن برنیچه
اهمیتلی رقم: «آز نه‌فت» (آذربایجان نه‌فتی) پلانینك به‌جه‌ریلیشی
آیدان آیغا آزالماقدادر. پلان، آپریل آییغا داوور 95% (یوزده
توقسان بیش)، مای آیندا — 88%، ایيون آیندا — 86%،
ایيولده — 77%، آوغوست آیندا ایسه — 70% به‌جه‌ریلگه‌ن.
چویون أیریتش. اولله‌رده ایشله‌گه‌ن معدن اوچاقلاری کونده
16 میگ تون(*) چویون ایریته‌ر ایدی. یانوار آیندا ایسکی اوچا-
قلارغا قوشومچا قیلیب یه‌نه 9 عدد یه‌گی اوچاق قوردیلار؛ بو
یه‌گی اوچاقلارنك 6 سی سوڭ درجه مکملله‌شتریلگه‌ن اوچاقلاردر.
آوغوست آیینك برنچی اون کونده، ایسکی وه یه‌گی بوتون
اوچاقلار برلکده، کونده 16 میگ توندان چویون ایریتدیله‌ر-
سه‌ده، آوغوستنك قالغان کونله‌رنده هه‌ر کونی فقط 15 میگ
توندانغنه ایریته بیلدیله‌ر. دیمه‌ك، چویون ایریتو ایشی آزالماقدادر.
فرانسوز مخبری: «یوزله‌رچه میلیون خلق آقچاسی وه ایکی-اوچ
ییل صرف ایتلگه‌ن انسان زخمتی بوش یرگه یوقالوب کیتدی»
«سانسز قوربانلار صرف ایتوب یالانغاچ چول اورتاسندا قو-
رولغان وه بویوك شاو-شو بیله‌ن رسمی صورتده آچیلغان قوجامان
صنایع شهرله‌ری — «ماغنیستروی» وه «کوزنه‌تسك» — حاضرغا
قادار مملکتگه برگنه تون هه‌م چویون بیرگه‌نی یوق» دیدر.
پولات ایشله‌ب چیقارو ایشینك کورونوشی داهادا قایغولیدر.
سوگغی 7 آی ایچنده 8 عدد یه‌گی «مارته‌ن اوچاغی»نی ایشکه
سالدیلار؛ بونگله برابر پولات استحصالینك درجه‌سی آیدان آیغا
توبه‌نله‌شمه‌کده‌در. ایيون آیندا کونده 14 میگ توندان آرتق

(*) ، تون 62 پوتدان آزغنه کوبره‌کدر.

پولات ایریتکەنلەر ایدی؛ ایپول آیندا بو مقدار 13 میڭ تونغا توشدی؛ آوغوست آیندا ایسه اوندان‌دا آزالدی. مثلا: 23 نچی آوغوستدا فقط 12 میڭ 663 تون‌غنه پولات ایریته بیلدیلەر.

تاش کومور: یانوار آیندا کونده 197 میڭ تون تاش کومور قازوب چیقاریلغان ایدی. بو مقدار فیورالده — 191 میڭگه، مارتدا 186 میڭگه توشدی. بو آزالیش توقتامای توراددر: ایپونده — 170 میڭ، ایپولده — 157 میڭ، آوغوست آیینك برنچی اون کونده 142 میڭ تونغا توشدی... وه س.».

بز، فرانسوز مخبرینك کتیردیگی باشقا رقملار اوستنده توقتاب اوتورمایمز.

«آغیر صنایع»نك بو درجه موفقیتسزلغینڭ سببی، عجبا، نیمەدر؟ فرانسوز مخبری بو سببلەرنك بارچاسینی ساناب اوتادر: ماشینالارنك بوزوقلغی، ایش تشکیلاتینڭ یاراماس صورتده قورولغانلغی، ایش حقی ایله ایشلەب چیقاریش آراسندا تناسب یوقلغی، فابریقا باشلوقلارینك تیز-تیز اوزگەرتیلیب تورووی... وه س..

ساویت روسیەسندەگی 20 میلیون چاماسندا ایشچینڭ 6 میلیون قاداری یاشی 23 گه ییتمەگەن یاشلاردر. دیمەك، تجربەسز ایشچیلەردر. ایشچیلەرنك تجربەسزلگی یوزندەن ستالینگراد (بورونغو «تساریتسین») شهرنده میلیونلارچا آقچا وه لوازم صرف ایتلوب قورولغان تراقتور فابریقاسینڭ، دیەرلك، بوتون ماشینالاری بر نیچه آی سوڭرا ایشدەن چیقیب توقتاب قالغان.

«دون» («دونەتس») کومور کانلاریندا‌کی ماشینالارنڭ یوزده اوتوزی (30%ی) ایشدەن چیقیب قالغان («تان» 24 نچی آوغوست 1932).

2 — قولخوز سیاستی حقنده عینی غازیتانڭ بر مخبری بورونغو فرانسه زراعت ناظری سەناتور ویقتور بورەل بلەن مصاحبه قیلمشدر. («تان»، 25 نچی آوغوست 1932).

روسیەدە 5 هافتا قالوب او یردەگی قولخوزلار بلەن تانیشقان موسیو بورەل، روسیەدەن ایندیگنه قایتدی. فرانسوز سیاسی خادمینك ساویت روسیەسنده آلغان عمومی تأثراتی، بولشەویك رەژیمی اوچون تسلی بیرەرلك ایمەس. موسیو بورەل قولخوزلار حقنده سویلەرکەن کوب قولخوز وه ساوخوزلارنی کیزیب کوردیگینی، لکن، توپلاغان معلوماتی بوینچه قیشلاق خوجالغی بو یەڭی شکللەرله «ساویت حکومتینك امید ایتدیگی نتیجەلەرنی بیره آلادر» دیه بیلمەیەچەگینی آڭلاتمشدر. موسیو بورەل قولخوزلارنك (بولشەویکلەرنڭ هەر زمان دیدیکلەری کەبی) «دهقانلارنك اختیاری برلەشمەسی»ندەن عبارت ایکەنلگینه شبهه قیلماقدادر. ساویت حکومتی یاقینداغنه قولخوز محصولاتینی یاشیرغانلارغا أولوم جزاسینی تطبیق ایتش حقنده دەکرەت چیقاردی. موسیو بورەل غایت حقلی اولاراق: «قولخوزلار دهقانلارنك «اختیاری» برلەشمەسی ایسه، نیچون قولخوزچیلار محصولاتنی یاشیرادرلار؟ قولخوزلار بولشەویکلەرنڭ امیدلەرینی یوزەگه چیقاردیلار ایسه، نەدەن اهالینك یوزده 80 نینی (80% ینی) تشکیل ایتکەن دهقانلار-کرەستیانلار دائما غاللاغا آچ وه حاضر هەم آچلقنڭ سوڭ درجەسندەدرلەر؟ سوراغینی بیرەدر.

بورونغو فرانسوز زراعت ناظری، برکوب قولخوزلار ایچنده بوتون ساویت اتفاقنده ایڭ بویوك وه ایڭ نمونەوی سانالغان شمالی قافقاسداغی «گیگانت» قولخوزینی‌دا زیارت ایتمشدر. بو قولخوز 150 میڭ هەکتار یرگه ایگه بولوب، اوڭا ایڭ یاخشی تراقتورلار بیریلگەن. 2 میڭ دائمی وه بر میڭ 600 موسم ایشچیسی بار. بو «گیگانت» قولخوزندا ایریشیلگەن نتیجەلەرنی موسیو بورەل بر کیچیك فرانسوز دهقان خوجالغینك ایریشدیگی نتیجەلەریله تیڭلەشدیرەدر وه: «بزنڭ (فرانسەنڭ شمالنده‌کی) «فلاندره» ولایتمزده 10 هەکتار یرگه ایگه بولغان بر دهقان

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

عائلەسی ، هەر هەکتار یردەن 40 کووینتال(*) غاللا وە 7—8 تون قادار قندلاولاگیسی (شکر پانجاری) یتشدیریب آلادر؛ ساویت نمونەوی قولخوزی «گیگانت» ایسە هەر بر هەکتاردان فقط 10—15 کووینتال قادار غاللا آلادر» دیدر.

موسیو بورەل قولخوز حاصلاتینك بو درجه یوقسوللغی سببینی آچوب سویلەمەسەدە ، اونگ سوزلەرندەن ، قولخوزلارنك موفقیتسزلغینه ساویت حکومتینك قولخوز سیاستندەن ناراضی بولغان دهقانلارنگ «سابوتاژی» سبب ایکەنلگی آگلاشیلادر. موسیو بورەل سوزیگه دوام ایتوب: «بولشەویکلەرنگ ، عادتاً تقدیس ایتدیکلەری تراقتورلاردان دهقانلار یر ایشلەشنی یاخشیلاشدیرماق وە بونگلە حاصلاتنی کوپەیترمەك اوچون ایمەس ، بلکه ، کوپنچه فقط ایش وقتلارینی قیسقارتماق اوچون گنه فائدەلەنمەکدەدرلەر» دیدر.

3 — فرانسوز محرری وە فرانسوز سەناتورینك تدقیقلاری وە کوردیکلەری اونلاردا مەنه شوندای تأثرات قالدیرغان. اونلارنگ بیرگەن معلوماتلاری غایت اهمیتلیدر وە حاضردا ساویت رهبرلەرینی قاپلاغان هیجانلی احوال روحیەنك عاملەرینی آگلاتادر. بو هیجان ایسە ساویت باشلوقلاری آراسندا اختلافلار وە کیلیشیمسزلکلەر توغدیرادر. بو خصوصدە «سوسیالیستیچەسکی وەستنیك» دیگەن روس مەنشەویکلەری غازیتاسینك موسقوا مخبریدە یازماقدادر(1). (بو غازیتانگ 26 نچی سەنتابر 17-18 نچی سانیغا باقیلسین).

«سوسیالیستیچەسکی وەستنیك» مخبرینك سوزیگه قاراغاندا ، موسقوادا 18 بولشەویکنك امضاسی بلەن «ستالین اوروندان هایدالسون!» دیگەن بر مکتوب تارقاتیلمشدر. بو مکتوبنی یازغان آداملار ستالین نك قوممونیست فرقەسی مرکزی باش کاتبلگی ، یعنی بوتون

(*) بر کوینتال — اوچ یاریم پوتدان آزراقدر.

(1) بو غازیتا موسقوادا (طبیعی ، بولشەویکلەردەن یاشیرین) خصوصی مخبری بولغان بردەنبر مهاجر روس غازیتاسیدر.

ساویت ایچکی وە تیشقی سیاستی رهبرلگی وظیفەسندەن هایدالووی یولندا کورەشمەك اوچون برلەشکەن بورونغو «اوڭ» وە «سول» مخالفلاردر. ستالین نی ، عقلسز بر صورتدە باشلانغان بیش ییللق پلاننك وە آحماقچاسیغا یورگوزولگەن قولخوز سیاستینك موفقیتسزلقغا یولوقووندا ، هەمدە «قومینتەرنی بوغوش»دا عیبلەمەکدەلەر. «18 »لەر ، «ستالین سیاستی یوزندەن قومینتەرن ختایدا یاپون اشغال حرکتلەری سایەسندە حاصل بولغان انقلاب اوچون ایگ مساعد فرصتدەن فائدەلەنه آلمادی؛ آلمانیاداغی وضعیتدەن استفادە قیلا آلمادی...» وە باشقالار دیب یازادرلار.

ستالین نی ایشدەن «هایداماق» بلکه «18 بولشەویك» وە اونلارنگ فکرداشلاری اوچون کافی کیله بیلەر؛ فقط بزم وە بزنگ ملی مسئلەمز اوچون روس پرولیتاریانی دیکتاتوراسینگ وە عمومیتله خلقیمز اوستندەکی هەر قاندای موسقوا حاکمیتینگ هایدالیشی کیرەك.

حکومت باشندا ستالین‌می ، واراشیلوفەمی ، مولوتوفەمی ؛ یوقسا بو «18 »لەردەن بریسی‌می توراچاقدر ، بونگ بزچه فرقی یوقدر.

* * *

تورکستانداغی آچلقنك سببلەری

تورکستاندا یه‌گیدەن آچلق...

بو آچلقنك حقیقی سببی ، غاللا ئه‌کین ساحەسینك کوب آزایترلغانلغی نتیجەسندە أولکەنگ اوز غاللاسندان محروم ایتلگەنلگیدر. توبەندە «پراودا ووستوکا» غازیتاسینك 21 نچی ایول سانندان آلوب کتیردیکمز معلومات ، تورکستاندا آچلق سببلەرینی جلدلەرچه کتابلەردەن داها آیدین آگلاتادر. 1928 نچی یلدا تورکستاندا (قازاغستان قسمی چیقاریلغاندا) 749 میگ هەکتار یرگه پاختا

ایکیلگەن ایدی؛ 1929 نچی یلدا — 853 میڭ هەکتار؛ 1930 نچی یلدا — بر میلیون 194 میڭ هەکتار؛ 1931 نچی یلدا — بر میلیون 368 میڭ هەکتار؛ 1932 نچی یلدا بو مقدار بر میلیون 447 میڭ هەکتارگە یتکەن. ایندی بو رقملار بلەن مەنە شو توبەندەکی رقملارنی بر سالیشتریب کوریڭ. 1928 نچی یلدا بوتون سوغارولورلق یرنك یوزدە 52,5 ی (یعنی یوزدە ئەللی ایکی یاریمی)؛ 1929 نچی یلدا — یوزدە 48,4 ی؛ 1930 نچی یلدا یوزدە 39 ی؛ 1931 نچی یلدا — یوزدە 31,6سی (یعنی اوچدەن بریدەن هەم آزی) غاللا أیکینلەری اوچون آیریلغان. 1932 نچی یل اوچون رقم کورسەتیلمەگەن. فقط، شبهەسزدرکە، بو یل غاللا اوچون بیلگیلەنگەن یر ساحەسی ئوتکەن یلداگندان داها آزدر.

شونیدە اونوتماسلق کیرەك، کە سوغارولورلق یرنك مقداری اوروشدان اولگی مقداردان بر هەکتار هەم آرتماغان. ایندی مەنە شو ایکی قاتارغنە رقمنی سالیشتریب کوریگز: 1928 نچی یلدا غاللا ایکینلەری بوتون سوغارولورلق یرنك %52,5 نی (یوزدە ایللیك ایکی یاریمینی)؛ بو یل ایسە بو مقدارنك، دیەرلك، یارمیسینیگنە (دیمەك تورتدان بیرگنە چاماسندا!) اشغال ایتکەن. دیمەك، تورکستان حاضر اوزندە 1928 نچی یلغا نسبتاً ایکی دفعە، انقلابدان اولگی یلغا نسبتاً حتی اوچ دفعە آز غاللایتوشدیرمەکدەدر. تورکستانداغی آچلقنك أڭ بویوك سببی مەنە بوندان عبارت. خلقیمز وە یورتیمز اوچون ایڭ بویوك قورقو وە فلاکت مەنە بوندادر.

بوگا بردە ایکنچی درجەدەکی باشقا سببلەردە قوشولادر. بو سببلەر ایسە شونلەردەن عبارت:

تورکستان قیشلاق خوجالغینك توردەن اوچ حصەسندەن آرتیغراغی قوللەکتیفلەشتریلگەن؛ یعنی توغرودان توغرو حکومت قولندادر. دهقان، اوز محنتینك محصولاتندەن سربست صورتدە

فائدەلەنمەك حقندەن محرومدر. حکومت، قوللەکتیفلەشتریلگەن خوجالقنك محصولاتینی اوزینك ایچکی فرقە سیاستی وە تیشقی انقلابی سیاستی منافعی اوچون صرف ایتمەکدەدر.

تورکستانك اوتوراق قسملارندا ایڭ کوب قوللانادرغان گورونج (پرنج)نی یتوشدیرمەك ممنوع حکمندەدر.

شهر وە قیشلاق اهالیسینك (آینیقسا اوزبەکستاندا!) یاز موسمندە ایڭ مهم آزوغینی تشکیل ایتکەن یمشلەر (میوەلەر) هەم دولت قولیغا آلنغان. حاضر آورویانك، دیەرلك، بوتون شهرلەرندە دەنەگی چیقاریلغان تورکستان أوروگینك (ئەریکینك) بر قاداغینی تخمیناً 40 تیندەن آلا بیلیرسز. فقط عینی أوروکنی اوز وطنندە — تورکستاندا — دەنەکلی 40 دانەسینی بر سومدان ساتماقدالار...

تراقتورلاردا تورکستان آچلغی اوچون آز اهمیتلی سبب تشکیل ایتمەیدرلەر. تراقتورلارنك آچلقغا سبب بولووی فکری بلکە بعضیلار اوچون آڭلاشیلماس وە حتی غریبدە کورونەر. اونگچون بو یردە بو خصوصنی ایضاح ایتمەککە چالیشامز. برنچیدەن: بولشەویکلەرنك اوز معلوماتلاری کورسەتەدرکە، یرنی تراقتور بلەن هایداش آت بلەن هایداشغا قاراغاندا بر یاریم دفعە قیمتغا توشەدر. ایکنچیدەن: خوجالقلاردا هەم تراقتور هەمدە آت ساقلاماق فائدەسز بولوب چیقدی. اودرکە آتلارنی قوللەکتیفلەشتردیلەر وە هەر تورلو یول بلەن خراب وە نابود قیلدیلار.

حالبوکە آت تورکستاندا یالغز ایش وە یوك حیوانیگنە ایمەس، عینی زماندا قاتناو قورالیدر. تورکستانداغی یولسزلق یوزندەن أولکەنك یالغز دالا قسمندا ایمەس، حتی قیشلاقلار آراسندادا قاتناشو فقط آت بلەن گنە ممکندر. تورکستانلیلار اوز محصوللارینی ساتدیقلاری وە اوزلەریگە لازم بولغان نەرسەلەرنی آلدیقلاری بازارغا آت بلەن قاتنایدرلار. تراقتورلە ایسە یالغز یر هایدا-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ماق ممكن (يېرنك تراقتورله داها ياخشى هايدالوويغا شبهه يوق). لكن تراقتور واسطەسيله قيشلاقدان قيشلاقغا ، بازارغا باروب بولماس كه... ياليپسيغا تراقتورلاشترماق ايسه ، هەر يېرنده مكمل يوللار سالنغان ، آتغا هيچ احتياج بولماغان وه يا آز بولغان ، هەر يېرنده آوتوموبيللار ايزغيشغان آوروپا وه آمريقا أولكەلەرنده فائدەليدر. فقط بزده ، توركستاندا ؟... دالالاريمزني بر ياقغا قويوب تورايلق. «قويلوق»دان «توى تيپه»گه (تاشكند تووەرەگنده ايكى قيشلاق) آتسز بارونى بر تجربه قيليب كورسەگز ايدى... بو يېرده مثال اوچون آلغان بوقيشلاقلاريمز ، آراسندا ياخشىغنه يوللاربولغان يېردەدر. قويلوقدان توى تيپەگه يا آت بلەن ياخوددا آت قوشولغان آراباداغنه بارا آلورسز. تراقتورله إيسه تورغان يېريگزدەن قيميللايالمايسز. قولخوزلاردا هەر نەرسه — او جملەدەن ، طبيعى ، اوى حيوانلارىدا — قولله كتيفلەشتريلگەن. كيچيك خصوصى خوجالقلار ايسه «موشتومزور» («قولاك») تامغاسينى باسارلار ديب آت ساقلاشدان قورقادرلار... بونك نتيجەسنده شونداى غريب بر حال حاصل بولادر: آوروپادا ، آمريقادا اهالينك بايووينه سبب بولغان تراقتورلار بزده — توركستاندا — خلقيمزنك آچلغينا سبب بولماقدا...

توركستاندا آچلق حكم سورمەكدە... بو آچلقنك بوتون مسئوليتى ساويت حكومتينك وه توركستاندا روس پرولەتارياتى ديكتاتوراسىنك بوينيغا توشەدر.

توركستان ، يالغز اوستندەن اوزگەلەر حاكميتنى آتماق وه اوز ملىّ استقلاليتنى محكملەمەكله گنه توق وه تينچ بر تورموشغا ايگه بولا آلادر.

ت. د.

قازاق اوروغلارى حقنده

مەن يەنه زكى وليدى بيكنك «بوكونگى توركستان» ديگەن

كتابى اوستنده سويلەب اوتمه كچيمەن. بو كتاب بلەن نه قادار كوب تانيشساگز اوندا او قادار كوب ياگليشلقلار وه حقيقتنى أوزگەرتمەلەر (تحريفلەر) اوچراتاسز. بعضى بر خصوصلاردا زكى بيك اوزينك كيفسزلگى وه آيريم كيمسەلەرگه قارشو شخصى مناسباتى تأثيرى آستندا توغرودان توغرو اويدورادر وه حقيقتلارنى اوزيگه يارارلق بر توسكه بويايدر. مثلا: «خوقند مختاريتى» حقنده او بو روشده حركتده بولوندى. ديگر خصوصلاردا او، حقيقتنى اوز روحينى آلغا سورمەك وه اهميتلى قيليب كورسەتمەك اوچون بوزادر. مثلا: توركستاندا توركستانليلار وه روسلار اوچون آيريم بلديه أدارەلەرى تشكيلى حقندەغى «ماليتسكى پروژەسى»نك كيچمەى قالووينى تفسيرى بو جنسدەندر (كتابينك 334 نچى صحيفەسيغا باقيلسين). باشقا ئوزگەرتمەلەرى ايسه زكى بيكنك سادەچه حقيقتنى بيلمەگەنلگندەن وه ياخود اونى تيكشيرونى بەجەره آلماغانيدان كيليب چيققان. على خان بوكەى خان وه بختى جان قاراتاى اوغلينك 1916 نچى يل وقعەسندەكى روللارينى آگلاتيشى بوگا بر مثالدر (كتابينك 321 نچى بيتيگه باقيلسين). زكى وليدى بيكنك «خوقند مختاريتى» حقندەغى تحريفلەرى وه بو مسئلەگه دائر مدافعه ايتوب بولمايدرغان وضعيتينى K. A. امضالى بريسى واسطەسيله استانبولده چيقادرغان «آتسز مجموعه»ده قاى اصولده «مدافعه» ايتديگى توغروسندا «ياش توركستان»نك 25-27، 31 وه 32 نچى سانلارندا يازوب اوتدوم. «ماللیتسكى پروژەسى» هەمده على خان بوكەى خان وه بختى جان قاراتاى اوغلىنك 1916 نچى يل وقعەسندەكى روللارى خصوصندەغى تحريفلەرى حقنده ايسه باشقا بر فرصتده يازارمەن. فقط ايمديلك شونى ئەيتوب اوتووم كيرەك ، كه على خان بوكەى خانك ملى ساحەدەكى فعاليتى وه روس چارلغى آگەنتى بختى جان قاراتاى اوغلينك ايشلەرى بلەن تانيش بولغان هەر بر انسان ، زكى بيكنك على خان بوكەى خاننى آزقالا بر

دوشمان وه حقیقی خائن بختی جان قاراتای اوغلینی ایسه قازاق خلقی منافعینك مدافعه‌چیسی قیلیب کورسه‌تمه‌ك تشبثیگه قارشو اوز حدتینی ساقلایا آلمایدر وه ساقلاماسلغی لازمدردا.

بو دفعه‌ده زکی بیکنك (تحریفی ایمه‌س!) بر علمی یاگلیشلغی حقنده سویله‌مه‌کچی‌مه‌ن.

نظرده توتقان نه‌رسه‌م، زکی بیکنك قازاق اوروغلاری توغروسندا یازغانلاریدر. زکی بیك بو ساحه‌ده بر درجه‌گه قادار مستقللق کورسه‌ته‌ر وه قازاقلارنك اوروغ تقسیماتی حقنده غایت آز معلوماتغا ایگه بولغان روس مستشرقلاری وه ئه‌تنوغرافلارینك یاگلیش اصوللارینی تعقیب ایتیشده‌ن اوزینی ساقلایا بیلیر دیب اویلاماق ممکن ایدی. روس ئه‌تنوغرافلارینك بو مسئله‌گه دائر اثرله‌ریله بر آز تانیشلغم بار وه اونگچون‌ده سویله‌شم کیره‌ك که اونلارنك همه‌سی‌ده — رادلوف، کرافت، آریستوف وه باشقالاری — قازاقلاردا اوروغ تقسیماتی مسئله‌سیگه یاگلیش وه غیرعلمی بر صورتده یاناشقانلار، جمله‌سی‌ده عینی علمی خطالارنی ایشله‌گه‌نله‌ر. روس ئه‌تنوغرافلاری قازاق اوروغ تقسیماتینك علمی تصنیفی (قلاسسیفیقاسیونی) بله‌ن مشغول بولو یریگه، یالغز اوروغ، آریس وه بووونلارنك اسمله‌رینی ترتیبسز صورتده قید ایتمه کله‌گنه آواره بولورلار ایدی. قازاق اوروغ تقسیماتی حقنده ایگ تولوق اثر یازغان آریستوف، غرودیکوف وه کرافت ـ چارلق زماندا یوقاری مأمورلك اورونلارنی اشغال ایتکه‌ن آداملار ایدی(*)، اونلار اوز «علمی تصنیف»لارینی بالخاصه اوز امرله‌ری بوینچه یرلی مأمورله‌ر طرفدان توپلانوب کتیریلگه‌ن خبرلارغا اساسلانوب توزارلاردی. آوول وه اولوس باشلوقلارینك یوقاری أداره‌نك آنکه‌تلارینی قای ترتیبده تولدورغانلقلارینی بز یاخشی‌غنه بیله‌مز... بونك نتیجه‌سنده

(*) آریستوف — یدی سو ولایتی حربی والیسی اورونباساری؛ غرودیکوف — سیردریا حربی والیسی؛ کرافت — تورغای ولایتی‌مشاوری ایدی.

بوتونلای بر قارما قاریشیقلق حاصل بولمشدر. قازاق اوروغلارینك اولوغلق درجه‌سی (قدم) ترتیبی بوزولمش وه کیچیك بووونلار ایگ یوقاری آریس، حتی اوروغ بولوملاری ایله بر درجه‌ده کورسه‌تیلمشدر. باشقاچا قیلیب ئه‌یتکه‌نده سیستم بوزولمشدر. سیستم بولماغان بر یرده ایسه علمده‌ن بحث ایتله بیلمه‌یدر.

حالبوکه زکی بیك روس مؤلفله‌ریگه قاراغاندا داها مساعد بر وضعیتده ایدی: او، قازاق اوروغ وه آریسلارینك سلسله نامه‌سی (شجره‌سی) ایله اوز باشیغا مشغول بولا آلوردی. لکن او بونی ایشله‌مه‌سده‌ن، «علمی» اثرنده اوزندان اولگی روس ئه‌تنوغرافلارینك یازدیقلارینی کورـکوریگه تکرارلایدر. زکی بیك روس خطالارینی یالغز سیستمه‌ده ایمه‌س، حتی بعضی آریس اسمله‌رینك یازیلیش وه تلفظنده‌ده تکرار قیلادر. بوندان 20 یل ایلگه‌ری قازاق اوروغلاری حقنده اثر یازغان بر یورتداشمزده عینی یاگلیشلقلارنی اوتقوزغان ایدی. فقط اوکیشی نه عالم وه نه‌ده پروفه‌سور ایدی. اگر مه‌ن زکی بیکنك تورکستاندا بولغانلغینی وه تورکستانی‌یاخشی‌غنه تانیدرغانلغینی آنیق بیلمه‌سه‌یدم، قپچاقلارنك آریس تقسیماتی حقنده یازدیقلارندان، اونك هیچ بر زمان تورکستان توپراغیغا آیاق باسماغانینی سویله‌شم لازم کیله‌ر ایدی.

مثال اوچون زکی بیکنك اوز کتابینك 36 نچی بیتنده «اورتا یوز»نی اوروغلارغا وه 37 نچی بیتده قپچاقلارنی آریسلارغا بولووینی آلامه‌ن. زکی بیك، قازاقلار آراسندا شدتله کوزه‌تیله‌درگه‌ن قدم ترتیبنی بوزوب، اورتا یوز اوروغلارینی مه‌نه شو ترتیبده یازادر:

که‌ره‌ی، نایمان، آرغین، قپچاق، قونغرات.

توغروسی ایسه: آرغین، قپچاق، نایمان، قونغرات، که‌ره‌یدر. بو ترتیب قازاقلار آراسندا هه‌ر بر خصوصده‌ده شدتله کوزه‌تیله‌در. بورونغو چاغلاردا بو ترتیبنك بوزولووی حتی بویوك آگلاشیلماوچیلقلارغادا سبب بولغان. حاضرغی چاغدادا ساویت حکومتی تأثیری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بوتونلای نفوذ ایتوب یتوشمه‌گه‌ن اوزاق یرله‌رده: «آرغین» — «آغا»، «قپچاق» — «جاغا» (یاقا)، «نایمان» — «جه‌ڭ» (یه‌ڭ)، «قونغرات» — «ئه‌ته‌ك» دیب آتالماقدا دوام‌ایتمه‌كده‌در(*).

كیچیك بالالق چاغمدا «اورتا یوز» اوروغینك كوچه‌رلك یر اوچون قیلغان داوینی (دعواسینی) تصویر ایتكه‌ن بر ایسكی ئوله‌ڭینی (توركوسینی) ایشیتكه‌ن ایدم. مذكور ئوله‌ڭده از جمله شو بیت هه‌م بار ایدی:

«تاراقتی نوقتا آغاسی آرغین آغاڭ،
نایمان جه‌ڭك بولغاندا قپچاق جاغاڭ،
آینالا توب ئه‌ته‌گی جازغان قونغرات،
سوز سویله چالقاقتامای بیلیب چاماڭ».

بو بیتنی اوروغلار قدمینك شدتله، جدیتله كوزه‌تیلگه‌نلگینه تأریخی بر دلیل اولاراق كتیرمه‌كده‌مه‌ن. آرتق بز بوڭا هیچ بر اهمیت بیرمه‌سه‌ڭده، لكن عادت بله‌ن برپا بولغان بو تورموش حقیقتینی علم هه‌ر حالدا اوزنده ساقلامالیدر.

قپچاقلارنی ایسه زكی بیك توبه‌نده‌گی 4 آریس‌غا بولادر: كوك مورون، كولده‌نه‌ڭ، بوچای، قارا بالق.

بو توغرو ایمه‌س. قپچاقلار 4 ایمه‌س، 5 آریسدان عبارت بولوب توبه‌نده‌گیچه‌در: بولتوڭ (Bultung)، تورو (Toru)، قارا بالق، اوزون وه كولده‌نه‌ڭ. بونلارنی آریسلارنڭ قدم ترتیبی ایله یازماقدامه‌ن. أوزم بالذات «تورو» («تورو آیغیر» یاخود «ئه‌ر تورو» دیب‌ده ئه‌یته‌درله‌ر) آریسیغا منسوب بر كیشی بولغانم اوچون اونك تقسیماتی‌دا باشقالاردان كوره مه‌نگه داها یاخشی معلومدر؛ اونكچونده بو یرده كتیرمه‌كده‌مه‌ن. «تورو» آریسی: «كوك مورون»، «شاشتی»، «قیی تابا» (Kîytaba) «تویوشكه» (Tüyüşke) اسمله‌رنده 4 سالادان؛ «شاشتی» سالاسی: «بوچای» (Boçay)، «شاغر»، «شه‌گیر»، «حیدر غازی»، «بای ساری»، «مالای» وه «قوتوم» دیگه‌ن 7 بوووندان متشكلدر. «بوچای» بوووونی‌ده یه‌نه: «جلقی آیدار» (Cılkıaydar)، «جانای»، «توق قوجا» (توق خواجه)، كوبه‌س (Köbes) وه «ساری» تارماقلاریغا آیریلادر. «جانای» مه‌نك 6 نچی بابامدر.

(*) بوڭا دلیل اولاراق توبه‌نده‌گیله‌رنی ئه‌یتب اوته‌كچیمه‌ن: قازاغستاندان كیلگه‌ن مكتوبله‌رده بعضی یرله‌رده‌كی فرقه تویلانیشلارینداء ریاست هیئتی سایلانارکه‌ن، باش اوروننی «آغا بالاسی آرغین»غا، اوندان سوڭغی اوروننی «قپچاقغا»... بیرگه‌نله‌رینی یازادرلار. قازاغستاننك بوكونگی «رئیس‌جمهوری» ایر نظر اوغلی ایلتای‌نك رئیسلیككه سایلانووی اونك بیلگیلی بر «انقلابچی» یا ایسه «پروله‌تار» بولغانندان ایمه‌س، بلكه، قازاق غازیتالارینك ئه‌یتوله‌ریگه كوره، اونك چیكمه‌نت قضاسنداغی «توره» اسملی آز اوروغدان بولغاننداندر.

كوردیگكز وجهله، زكی بیكنك قپچاق آریسلارینی ساناوی نتیجه‌سنده «بولتوڭ»، «تورو»، «اوزون» كه‌بی ایگك بویوك آریسلار قاتاردان توشوب قالغاندا، «تورو»نك بر سالاسی بولغان «كوك مورون»، حتی «تورو»دان سوڭ ایكنچی بووون سانالغان «بوچای» بویوك آریسلار یرینی آلغانلار. بو، یالغز علمی سیستماتیكنك طلبیغا خلافغنه ایمه‌س، حتی زكی بیكنك اوز یازدیقلارینی قطعیاً بیلمه‌گه‌نینی وه آڭلاماغانینی كورسه‌ته‌در. باقكز، زكی بیك قپچاقلارنی قای تامانلارغا یرله‌شتره‌در: اوی، توبول، تورغای یلغالاریغا... توركستاندا سردریا بوینده قپچاقلار یاشامایدرلارمی؟ البته یاشایدرلار؛ هه‌مده كلی مقدارده. «قیزیل اوردا»دان تا «تومه‌ن آریق»غا قادار، سردریانك هه‌ر ایكی بوینده كوپنچه قپچاقلار یاشایدرلار.

زكی بیكنك قپچاقلارنك آریس تقسیماتی حقنده‌غی یاڭلیشلاری مناسبتیله كتیرمه‌ك ایسته‌دیگم ایرادم بوندان عبارت.

«اولو یوز» وه «كیچی یوز»له‌رنك اوروغ وه آریسلارغا بولونووی بحثی‌ده بونڭدای یاڭلشلارله تولغان. یوقاریدا زكی بیكنك روس یازوچیلاری ایزیله كیتدیگینی وه بعض قازاق آریسلارینی آتاماقدا عینی روس خطالارینی تكرار ایتدیگنی سویله‌مشدم. بو خصوصده بو یرده برگنه مثال كورسه‌توب اوته‌ین. نایمان آریس-

لاری قاتارندا زکی بیك «توکبولات» دیب یازادر. روسچه‌ده بزنك «ق» حرفیمزغا مقابل حرف بولماغانی سببلی روسلار بو اسمنی «توك بولات» شکلنده یازادرلار. بونك توغرو شکلینك تورکچه‌مزده «توك بولات» ایمه‌س، «توق بولات» ایکه‌نینی بیلمه‌سده‌ن زکی بیك‌ده عینی روس خطاسینی تکرار ایته یاتیر.

روسلارنگ بو یاگلیشلاری، اونلارنگ قازاق اوروغ تقسیماتینی بیلمه‌گه‌نله‌رنده‌ن وه بو مسئله‌گه توغرو یاناشماغانلقلاردان کیلیب چیقادر. مثلا: بزنك «جانای» آریسمزدان بولغان بر کیشی، یورگه‌ن یریگه کوره، اوزینی هه‌م «اورتا یوز»، هه‌م «قپچاق» هه‌م «تورو» هه‌م «شاشتی» هه‌م «بوچای» دیب آتایا بیله‌در... اورالغا کیلیب چیقغان بر «جانای»: «قای اورغدانسگ؟ سوراغیغا «اورتا یوز» دیدر. چونکه اورالدا «اورتا یوز»گه منسوب قازاقلار اوتورمایدرلار. عینی «جانای»، کوپینچه قونغراتلارنك پاشادیغی یه‌گی قورغاندا اوزینی — «قپچاق»، تورغای ولایتنده — «تورو»، چیبه‌لی‌ده وه جوله‌کده — «شاشتی»، تار توغایدا — «بوچای»مین دیب آتایدر. «جانای» دیب او اوزینی یالغز ساری‌چیغاناقدا بیچه‌نلك وه ایکین یرله‌رینی بیلگیله‌مه‌ك زماننداغنه آتایدر.

بو مسئله‌نی بر آزدا قولای بر مثال بله‌ن آگلاتاین. استانبولده، قاسم پاشادا ده‌یرابیك کوچه‌سنده بر نیچه تورکنی چاقیریگز. فرضاً اونلاردان بری عینی کوچه‌ده‌ن، 2 نچیسی استانبولنك بایزید محله‌سنده‌ن، 3 نچیسی ایسکی شهرده‌ن، 4 نچیسی‌ده بولغارستاننك رازغراد شهرنده‌ندر. اونلارنك قای یرده‌ن ایکه‌نلکله‌رینی سوراساگز البته برنچیسی ده‌یرابیك کوچه‌سینی آتایدر، 2 نچیسی بایزیدda پاشایدرغانلغینی، 3 نچیسی أسکی شهرده‌ن ایکه‌نلگینی سویله‌یدر؛ 4 نچیسی‌ده بولغارستاندان ایکه‌نلگینی بیلدیره‌در. بوندان تورکیه‌نك «ده‌یرابیك»، «بایزید»، «أسکی شهر» وه «رازغراد» دیگه‌ن شهرله‌رینك لیسته‌سی توزوله بیلیرمی؟ طبیعی، بو ممکن ایمه‌س.

روس ئه‌تنوغرافلاری‌دا طبقی بونك که‌بی بزنی کولدوروچی خطالار ایشله‌یدرله‌ر. اونلارنك عینی یاگلیشلارینی زکی بیك‌ده تکرار ایته‌در. بو ایسه آرتق کولورلك بر حال ایمه‌س، اویات بر نه‌رسه‌در.

زکی بیکنك استانبول دارالفنوننده تورك تاریخی کورسوسینی اشغال ایتکه‌ن بر آدام بولووی وه اونی بزنك تاریخمزنك «معتبر بیلگیچی» دیب حساب ایتوله‌ری بو اویاتلقنك درجه‌سینی بر آزدا آرتیرادر.

چوقای اوغلی مصطفی

* * *

قیزیل ایمپه‌ریالیزم صنایعی

بوکونکی تورکستان ساویت مطبوعاتینك أڭ کوب یازدیغی وه تورکستانده‌کی ساویت روسیه‌سی آگه‌نتله‌رینك أڭ کوب سویله‌دیك‌له‌ری نه‌رسه‌له‌رنك بریسی صناعتله‌ندیریش سیاستی وه بو یولداگی یوتوقلاردر.

فلان یرده فلان زاوودنی سالوب بتیردیك. فلان یرده فلان فابریق، قومبیناتنی سالوب بتیرمه‌ك اوزره‌مز. فلان سترویینی سالیشغا باشلادوق. صنایع استحصالاتی یوزده بو قادار آرتدی. بونلارنك هه‌مه‌سی له‌نین ملی سیاستینی توغری تطبیق ایتمه‌کده بولغانلیغمزنی کورسه‌ته‌در. مه‌نه بونلار بو ساحه‌ده‌کی ساویت پروپاغانداسینك آنا خطلاری.

بر قانچا زاوود، فابریقا قومبیناتلارنك سالنغانلیغی توغری. بونك له‌نین ملی سیاستینك عیناً تطبیق ایتیلمه‌کده بولغانلیغینی کورسه‌تیشی‌ده توغری. فقط بونلارنك هه‌مه‌سی‌ده تورکستاندا تورکستان خلقینك منافعی بله‌ن اویغون، توغرو بر ملی سیاست یوروتیلمه‌کده بولغانینی کورسه‌ته آلمایدر. ایش بر نیچه فابریق سالغان بولوش

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

بلەن گنە يتمەيدر. اونك اقتصادى ، سياسى ماهيتى ، اونك توركستان
خلقى اقتصادى تورموشى نقطۀ نظرندەن نيمە ديمەك بولغانليغى ،
توركستان خلقينك ملى اقتصادى منافعى بلەن قانداى مناسبتدە
تورغانلىغى تيكشيريليشى كيرەك.

شو قادارينى باشداياق سويلەش كيرەك ، كە ساويت آگەنتلە-
رينك باقيريب چاقيرديقلارى ، موجودينى بزنكدە يوقاريدا قبول
ايتديگمز بر قانچا مؤسسەلر اكثريتنك ايلك سيرادا ساويت روسيە-
سينك عمومى پلان خوجالق سياستينك توركستانغا يوكلەتكەن
وظيفەلەرينى تولدوروش ايشيگە خدمت ايتەدركەن ماهيتدەدر. بو-
كونكى توركستان صنايعينك اكثرينى تشكيل ايتكەن پاختا ، ماى ،
ايپەك زاوودلارى ؛ يوك يووادرغان ، تيرى قوروتادرغان مؤسسەلەر ،
بونلار بوتونيسى شو ساويت سرمايەدارلغينك مقصديغا خدمت ايتوچى
مؤسسەلەردر. سالنا باشلانغاندان افتخارلار لا بحث ايتيلمە كدە بولغان
«چيرچيق ستر وى »دا ساويت پاختا سياستينك احتياجى بولغان ياسام
گونكنى يتيشترمەك اوچون قورولماقدا بولغان بر مؤسسەدر.

ساويت صنايع وە عموميتلە اقتصادى سياستى توركستانى
روسيە يەگى «دولت سرمايە» بازارندان آسيلى بر حالغا كيريتمە-
كچى بولادر. بر كرە بو اوسوشدە بوتون توركستان خلقى
صنايع اوچون حاضرلانغان محصولاتينى كيچريب حيات امكانى
قازانا بيلمەك جهتندەن روسيە سرمايەسى كيفيگە باغلانغان بولادر.
ايش بو قادار بلەن دە بيتمەيدر. توركستان خوجالغى روسيە سرمايە-
دارلغى ايمپەرياليزمينك كون كوندەن اوسوب بارا ياتقان طلبينى
تأمين اوچون يالغز اوزينك خوجالق منافعندان ، اقتصاد نظرياتينك
قبول ايتە آلماياجاغى درجەدە فداكارلق ايتمەك مجبوريتندە بولو-
نماقلا قالماسدان بو يوزدەن توركستان خلقينك سياسى ، اجتماعى ،
حرثى حياتىدە تهلكەگە توشمەكدە.

توركستان پاختا ايكينى ، پاختا ايكينى بلەن علاقەدار خام مال

حاضرلاش مؤسسەلەرينك اوسوشى نسبتندە اوز خلقينك آخرنداكى
ئەكمەگندەن فداكارلق ايتمەكدەدر. بونك روسيە «دولت سرمايە»
دارلغى ايچين اقتصادى بر معناسى بولغانى كەبى روسيە ايمپەرياليزمى
اوچون سياسى بر معناسى باردر. بو سياسى معنا بلكەدە اڭ مهميدر.
چونكە كوندەلك اكمەكى جهتندەن باشقاسيغا بالخاصە قارشوكو-
رەش يوروتمەك مجبوريتندە بولونديغى بو قوتكە باغلى بولغان بر
مملكت اوز ارادەسينى سويلەش وە اونى ايشكە آشيريشدا سربست
بر مملكت قادار بولالمايدر. طبيعى حيات ايپى دوشماننك قولندا
بولغان بر ملت نە تاوشينى ايستەديكى كەبى چيقارا وە نەدە ايستەديگى
كەبى بر آديم آتا آلور. بونكچوندە توركستان ملى اقتصادسيا-
ستينك باشندا ، ايمديلك ، توركستان خلقينك اوز چيگەرەسى ايچندە
يتشكەن غاللا بلەن تأمين ايتليش مسئلەسى توراد ر. بو بولسا ساويت
روسيەسينك پاختا وە اونكلە مربوط صنايع سياستيگە بوتونلاى قار-
شودر. بز 1918/19 ييللارداگى ميليوندان زيادە توركستانلينك
باشينى ييگەن «ساويت آچلق سياستى » وە بو سياست آرقاسندا
ساقلانوب تحكيم ايتيلگەن توركستاندا ساويت روسيە حكمرانلغى
مسئلەسينى وە بوكون باشلانغان ايكنچى آچلقنى كوز آلديغا كيتر-
سەك توركستان خلقينك اقتصاداً ، سياستاً جودە مهم وە او خلق
اوچون حياتى بر ماهيتى حائز بو طلبنك نە ديمەك بولغانليغىدا
بوتون آچيقليغى بلەن آڭلاغان بولامز.

وقتيلە چار مينسترى قريووشەين توزكستاندا پاختا ايكينى ،
عموميتلە او ييردە يوروتولەدرغان مستملكە سياستى مسئلەسى اوستندە
يازغان اثرندە اوز وطنداشلاريگە خطاباً «اونوتماسلق كيرەك ، كە
توركستاندا يتيشكەن هەر پوط بوغداى روسيەدە سبيريا بوغدايغا
رقيبدر. توركستاندا يتيشكەن هەر پوط پاختا بولسا آمريقا پاختاسيغا
رقيبدر. بز اوز صنايعمزنى خام پاختا بلەن تأمين ايتش اوچون هەر
ييل يوز ميليونلارچا آلتون سوميمزنى خارجكە بيرەمز.» بوندان

باشقا «توقوما صنایعمزنك آمریقا پاختا مستحصللەرینك أرادە وە آرزوسیگە باغلیلقدان قوتقاریش کیرەك» دیگەن ایدی. مەنە ایمدی موسقوا حکومتی چار مینسترینك بو پروغرامینی حرفی حرفیگە تطبیق ایتمەکدەدر. تورکستاندا «روسیە وە سیبریا بوغداییغا رقیب بولورلق بوغدای یوق؛ تورکستان پاختاسی ایسە یالغز آمریقا پاختاسیغاغنە ایمەس، حتی اونیگلە برابر مصر پاختاسیغا رقیب بولورلق درجەگە یتیشدی.

بر آن اوچون بو جهتلەردەن صرف نظر ایتوب توروب صرف صنایعنك اوزینی قولغا آلوب قارایدرغان بولساقدا عینی نتیجەگە کیلیب چیقامز. تورکستان خلقینك فقر وەضرورت، سفالت وەآچلغیغا سبب بولغانلقدان باشقا بر معنا أفادە ایتە آلماغان پاختاچیلق وە اونگلە مربوط یاریم فابریقات صنایعی روسیەدەگی صناعی انکشافنك سرعتیگە کوب گنە تأثیر ایتمشدر. بو تورکستان خوجالغی محصولاتی یاردەمی بلەن ترقی وە انکشاف ایتمەکدە بولغان روس صنایعی طبیعی هەر یردە بولغانی کەبی تورکستان اصنافینك حیات منبعینی قولندان قاقمشدر. بر خلق خوجالغی بازارندا عصری مفهومدە قورولغان مؤسسەلەر او خوجالقنك عینی جنسدەن ایسکی عنصرلاری ایلە قارشولاشنچا طبیعی نتیجە بو ایسکیمش عنصرلارنك انحلالیدر. بو حادثە بوتون خلق خوجالقلاری انکشافی تأریخندە کورولمش بر نەرسەدر. فقط بو انحلال ایتمش خوجالق قوللارندان آچیقدا قالغان خلق طبقەلەری ایسە موفقیتلی چیقغان یەگی عضویت ایچندە اورناشوب یالغز ایشلەش اصوللەرینی وە قازانیش فورملارینی آلیشترغان بولورلار. تورکستاندا ایسە وضعیت بوتونلای باشقاچادر. بو تورکستان کاسبلەرینك حیات منبعینی قولندان قاقوب اوسمەکدە بولغان صنایع تورکستان خلقی وە خوجالغی اوچون بوتونلای یات بولغان بر محیطدە انکشاف ایتمەکدەدر. جنسلەرندەن قطع نظر هەر قاندای بر سائقە ایلە تورکستانغا کیلیب قالغان وە کیتریلمەکدە

بولغان مؤسسەلەردە اوزلەری بلەن برگە روس ایشچیسی کتیرمەکدەلەر. دیمەك بو قادارگنەسندەندە تورکستانلیلار اوچون سربست استفادە امکانی یوقدر. اونگچوندە تورکستاندا ساویت صنایع سیاستی یوتوقلارندان بحث ایتوچی باترلار بو مؤسسەلەردەن تورکستانلیلارنك نە درجەدە استفادە ایتە بیلمەکدە بولغانلقلارندان بحث ایتشکە یاقیندا کیلمەیدرلەر. بعضی دائرەلەرگە کیریب قالغان تورکستانلی ایشچیلەرنگ حیات وە سرگذشتلەری بولسا قسماً «یاش تورکستان» بیتلەرندەن اوقوچیلاریمزغادا معلوم.

بوکونکی ساویت صناعت سیاستی بر طرفدان یوقاریدا، دیدیگمز کەبی، روسیە خام مال سیاستینی قوتلەندیرمەك قورالی بولسا ایکنچی طرفدان روسیەنك تورکستانلیلارنی اوز قولی آستندا توتوب تورا بیلمەسیگە یاردم اوچون آلنغان واسطەلارنك بریدر. او بوندان باشقا تا ایسکیدەن بیری کیلمەکدە بولغان مهاجر کیتریش سیاستی اوچوندە استفادە ایتیلمەکدەدر. بوتون صناعی مؤسسەلەر وە اونلارنك اطرافنداغی بویوك شهرلەر روسیەدەن یەگی کتیریلگەن مهاجر ایشچیلەر بلەن تولدورولمەکدەدر. وقتیلە چار مینستری قریووشەین «سیبریادە حقیقی بر روس سیبریاسی یاراتیلدیغی کەبی تورکستاندادا حقیقی بر روس تورکستانی یاراتماق لازمدر» دیر ایدی. بوکونکی قیزیل روس ایمپەریالیستلاریدا قوللارندا بولغان بوتون وسائطنی او جملەدەن بو صنایع مسئلەسینیدە مەنە شو قارا مقصدنك تحققی اوچون قوللانماقدالار. بونگلە یالغز حیات منبعندەن آیریلیب سفالت دیگزیگە ایرغیتیلمش وسائطسز قالمش اهالی طبقەسینك مادی حیاتی گنە ایمەس بوتون تورکستان خلقینك ملی اقتصادی، اجتماعی، حرثی وە سیاسی حیاتی تهلکە قارشوسندا قالادر.

مەنە بو قیسقاغنە ایضاحات آچیق کورسەتوب تورادرکە روسیە سیاستینك بوتون تارماقلاری کەبی بو، حقیقی ملی، اقتصادی سیاست نقطۀ نظرندەن توشونولغان صنایع بلەن قطعیاً علاقە وە اوخشاشلغی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
قولىيازمىلار ئامبىرى

بولماغان، «صناعتلەندیریش» اسمی بیریلگەن قسمیدە نە تورکستان خلقینك عمومی ملی خوجالغی منافعی وە نەدە تورلو اهالی طبقەلارینك صنفی وە آیریم احتیاجلاریلە اویوشا بیلەجەك بر شكل وە ماهیتدەدر.

تورکستان خلقی نە روس مستملكە سیاستیگە یاردامچیلق ایتەدرگەن وە نەدە روس ایشچیسی بلەن تولغان بر صنایع ایستەیدر. او اوز محیطندە اوزیگە حیات وە ملی انكشاف أمكانی بیرەدرگەن بر صنایع طلب ایتەدركە بونی یاراتاجاق بر سیاست یالغز ملی مستقل تورکستانداگنە بولا آلور. بزدە مەنە شو تورکستان خلقینك اوز یورتندە، سربست یاشاب اونوب أوسوش امكانی حاضرلایدرغان بر سیاستكە توغری ملی سیاست وە بو سیاست آرقاسندا تورکستان خلقینك اوز مالی بولوب یتشكەن صنایعگە ملی صنایع آتی بیرەمز.

تیمور اوغلی

* * *

تورك غازیتاچیلغی(*)

VII.

1869 نچی یلی استانبولدە «کوکب شرقی»، «وقایع ضبطیە» «ممیز» وە «بصیرت» نام غازیتالاردان باشقا یەنە ایكی یەگی غازیتا چیقمشدر: بونلارنیڭ بری عاشر افندی تاماندان چیقاریلغان «حدیقە» در. أولچە هافتالق ایكەن سوگراراق کوندەلك غازیتاغا ئەیلەنگەن «حدیقە» باشلانغیچدا بویوك وە کینچەلك کیچیك قطعەدە چیقمشدر. بر آرالق توختاب قالدی. صنایعنیڭ یوكسەلیشیگە عائد جدی وە علمی یازیلار نشر ایتكەن بو غازیتا وضعیتنیڭ ایجابیگە کورە مندرجەسینی اوزگەرتیب تورغان بولسادا 64 نچی سانی چیقدیغی زمان محرری ابوالضیاء افندی حكومت تاماندان توتولوب

(*) باشی «یاش تورکستان» نك 28، 30، 31، 32، 33 وە 34 نچی سانلارندادر.

سورگون قیلندی وە «حدیقە» یەنە توختاب قالدی. 1873 دە بو غازیتا عاشر افندینیڭ اورونوشلەری آرقاسندا قایتادان چیقمشدر.

شاعر نامق کمال

«حدیقە» بیتلەرندە یوقاریدا ذکر ایتلگەن ایكی محرردەن، باشقا شاعر نامق کمال، احمد مدحت افندی وە شمس الدین سامی بیك(*) لەرنڭ یازیلاری اوچراتیلیر.

تەئودور قصاب (Theodor Kasab) افندینیڭ هافتالق کولگو غازیتاسی «دیوژن» دە 1869 دە چیقمشدر. بو «دیوژن» („Diyojen“) اولچە فرانسزچە وە رومچە اولاراق نشر ایتلمەكدە ایدی. بو، تورکچە ایلك مستقل کولگو غازیتاسی سانالادر. یازیلاری، رسمـلەری وە 120 ساندان سوگرا کورولە باشلاغان قاریقاتورلاری

(*) شمس الدین سامی بیك «حدیقە» غازیتاسیغا قاتناشا باشلادیغی چاغدا، 1873دە، 23 یاشلق بر اوسپورون ایدی. وقتیلە تورك حكمرانلغی آستندا بولغان طرابلس غربدە، تورکچە-عربچە اولاراق چیقاریلغان «طرابلس غرب» ایلە 1876 دە استانبولدە چیققان «صباح» وە 1878دە نشر قیلنغان «ترجمان شرق» دیگەن غازیتالارنڭ باش محرری بولغان سامی بیك بر نیچە تورك مجموعەلاریغادا باش محررلك ایتمشدر. سامی بیك یالغز تورك غازیتاچیلغندا ایمەس، عمومیتلە تورکچیلك بیلیم ساحەسندە مهم بر سیمادر. قاموس الاعلام، قاموس فرانسوی وە قاموس ترکی کەبی قیمتلی اثرلەر یاراتقان بو ذات تاریخ وە طبیعیات بیلیملەریگە، تدریسات هەم تحریرات اصوللاریغا دائر بر کوب قیمتلی کتابلارلە تورت تیاترو کتابی یازمش وە فرانسزچادان بیش رومان ترجمە ایتمشدر. بو رومانلاردان بریسیدە هوغوگ «سفیللەر» یدر. مرحوم سامی بیكنڭ بوکونگەچە باسیلمای قالغان اثرلەریدە کوبدر.

«دیوژن» اوقوچیلارینی بارغان ساری کوپەیترگەن ایدی. تەۋدور قصاب بر یازیسندا بو غازیتانک اوزیگه مخصوص معاشلی محررلەری بارلغینی بیلدیرەدر. «دیوژن» نشر ایتدیکی بر قاریقاتور یوزندەن ایکی آی اوچون توختاتیلیب، اوندان سوڭ چیقمای قالغان.

1870 دە رشدی افندی «حقایق الوقایع» وە محمد توفیق بیك «عصر» دیگەن غازیتانی چیقاردی. 617 نچی ساندان سوڭرا فیلیپ افندینک أدارەسیگه اوتکەن «حقایق الوقایع» جدی یازیلاردان زیادە آلمانیا-فرانسه اوروشیغا عائد خبرلار تارقاتقانیدان زمانینک اوزون عمرلی بر غازیتاسیدر. سیاسی بر غازیتا بولغان «عصر»نک جمعه کونلەری قوشومچا اولاراق کیچیك بر اکلنجه نسخەسیدە چیقاردی.

1871دە ایسه «لطائف آثار» نامندا «اکلنجه و اضحوکەیە دائر غزته» ایله «عبرت»، «دور» وە بونی متعاقب «بدر» دیگەن غازیتالار چیقمشدر.

شاعر نامق کمالنک باش محررلگی ایله چیققان «عبرت» کوندەلك سیاسی بر غازیتا ایدی. 1288 هجری (1871) 1 حزیراندە چیققان 1 نچی نومروسینک باش صحیفەسی یوقاریسندا «عبرتک ایکی ماهدنبرودر چیقماماسی جانب حکومت سنیەدن او قدر مدتله تعطیل ایدیلمەسندن ایدی» دیب یازیلغانلغی بو نسخەسینک ایلك نومروسی بولماغانلغینی کورسەتەدر. «عبرت»نک یەنە شو ساندا‌غی باشلانغیچی مفهومی او زمانغی محررلەرنک اوز مسلکلەریگه قاراشلارینی وە غازیتاچیلارنک مطبوعات نظامنامەسیغا نه درجەدە رعایه قیلماق مجبوریتندە ایکەنلکلەرینی آچیق کورسەتەدرگەنیدەن توبەندە اوزیچه کوچورەمەن:

«ذاتاً کتابت مسلگندن یتشمش اولدیغمز کبی ألمزدن گلد-

یگی مرتبه وطنه بر خدمت ایتمکی و تعیشمزی دخی بو یولده آرامغی آرزو ایلدیگمزدن و مطبوعاتی مملکتمزجه بو مقصدلری استحصال ایچون أڭ بیوك واسطه کوردیکمزدن بر غزته نشرینه قرار ویردك و یگی بر غزته تأسیسیله ملکمزدە مطبوعاتک ترقیسنه دخی بو صرەدە بر خدمت ابرازینه موفق اولەمدیغمز ایچون بر مدت معینه ظرفندە عبرتک أدارۀ تحریریەسنی درعهده ایلدك.

اعتقادمزجه بوراده غزتەلرڭ أڭ بیوك وظیفەسی خلقمزه قواعد سیاسیه و ترقیات مدنیەیه متعلق معلومات ویرمکدر. بناءًعلیه ألمزدە اولان اقتدار عاجزانەیی اساساً بو خدمته صرف ایدەجگز. معمافیه حوادث اعطاسندا دخی قصور ایتمیەجگز. أڭ مقدس بیلدیگمز وظیفه دخی مطبوعات نظامنامەسنک مساعد اولدیغی درجەدە طوغری سویلمکدر.

مدیر ماهر — محرر توفیق — محرر نوری — محرر رشاد — محرر اول کمال».

احمد مدحت افندی

17 آوغوست (1871) دە چیققان وە «حوادث پولتیقه، ادبیات، لطائف، فنون، مالیه و امور تجاریەدن بحث ایدر یومی غزته» بولغان «دور»نك آنجاق بر کونلك عمری بولغان. بو غازیتانک باش محرری احمد مدحت افندی تورت هافتا سوڭرا، 14 ایلولدە قاپاتیلغان «دور»نك اورنیغا «بدر» دیگەن بر غازیتا چیقاریب بو صورتله غازیتاچیلق مسلکینی دوام ایتدیرمشدر. احمد مدحت

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

افندی تورك غازیتاچیلغندا مهم خدمتلەر كورسەتكەن معروف بر شخصیتدر. غازیتاچیلق ایشلەریگە جاندان بیریلگەن وە غایت تیرـ یشقان بر محرر ایدی. مسلكداشلارندان بری تامانندان «یازی ماكنەسی» لقبینی آلغان مدحت افندیگە تورك محررلەری «خواجهٔ اول»میز دیدرلەر. «دور» بلەن «بدر»نڭ امتیاز ایگەسی محمد جودت بیكدر.

1872 دە «دیوژن» ایگەسی تەئودور قصاب افندی تامانندان «چنغراقلی تاتار»(*) وە «خیال» اسمندە ایكی كولگو غازیتاسی چیقاریلمشدر. ایكیسیدە هافتادا ایكی تاپقیر چیقاریلیردی. تەئودور قصاب افندینڭ كولگو غازیتالارنداغی یازیلاری آینقسا «خیال»دا باسیلیب تارقاتیلغان قاریقاتورلار حكومت وە مطبوعات آمرلارینك سیگرلەریگە كوب توقونغاندر. اونگچون زمانینڭ بوتون غازیتاـ لاری كەبی تەئودور قصاب افندینڭ كولگو غازیتالاریدا قیسقا عمرلیدر. «خیال» غازیتاسینڭ قاپاتیلیشی اوقوچیلاریغا شول طرزدە بیلدیریلمشدر:

«آلدیغمز بر احترامنامە اوزرینە شیمدی عالم فانیە وداع ایتمكلگمز لازم گلیور. الله رحمت ایلەسین ایی آدم ایدی دیگز. صاقین آغلامایگز. گولگز. بو دنیا كیمسەیە باقی دگلدر. جانم بو غازیمە گلمش اولدیغی حالدە بیلە هر كسە سلامدە قصور ایتمك ایستەمم. ایشتە سسم قیصیلمغە باشلادی. جا...نم... چیـ... قیـ... یور ... چیق...دی!»

(*) 16 محرم 1290 دە چیققان «سراج» غازیتاسینڭ «شئونات» صحیفەسندەـ گی «دیوژن غزتەسنە بدل چنغراقلی چاوش نامیلە موسیو تئودور قصابڭ چیقارەجغی غزتەنڭ نامی (چنغراقلی تاتار)ە تحویل اولنمش و یقیندە نشر ایدیلەجكمش» دیگەن قیسقا بر خبردەن بو غازیتانڭ اولچە «چنغراقلی چاوش» نامیلە چیقاریلماقچی بولغاـ نلغی آڭلاشیلماقدادر. بو خبرنڭ نە درجەدە ایسكیلگینی «چنغراقلی تاتار»نڭ 24 مارت 1289 دەن چیقا باشلا غانلغی آنق كورسەتەدر.

1873 دە ابوالضیا توفیق بیكنڭ باش محررلگی آستندا «سراج» نامندا كوندەلك سیاسی بر غازیتا چیقمشدر. بو غازیتانڭ قاندای مقصدلە چیقاریلغانلغی باشلانغیچندا شوندەی خلاصەقیلنمشدر:

«سراج بر واسطەدركە ایجادی ظلمت ایچندە رهبر اولمق ایچوندر.

مملكتمزدە ایسە غزتەچیلق عالمنڭ كیجەلرمزكبی حالا قاراڭلق اولمسی بویلە بر واسطهٔ تنویرە احتیاج گوسترر ایدی. آنڭ ایچون بزدە بو نامی اختیار ایلدك. لطف حق ایلە روزكار دن مصون قالورسە كندی عالمندە ضیادار اولمقلغی مأمولدر.»

«سراج» ایلك نومروسینڭ باش صحیفەسندە «مطبوعات نظامـ نامەسی» باشلغی ایلە باسدیغی بر مقالەسندە، او زمان توركیەدە جاری مطبوعات نظامنامەسینڭ اوزگەرتیلیشی كیرەكلگینی آلغا سوروب از جملە شو سوزلەرنی یازادر:

«فؤاد پاشانڭ برنجی صدارتندە ایدیكە اوتوز بش مادەدن عبارت بر مطبوعات نظامنامەسی تنظیم اولنەرق غزتەلرنڭ هر تورلو حركاتی اقتضای زمانە كورە تحدید اولنمش ایدی.

بو نظام تأریخ اعلانی اولان 2 شعبان 81 (1864) دن اعتباراً درت سنە مرعی الاحكام اولەرق دوام ایلدی. وقتاكە مملكتمزدە مطبوعاتڭ تأثیر نفوذی كورلمكە باشلادی. آنگدە احكامی قرارـ نامهٔ عالی نامندا بر پوشیدە آلتنە آلندی. ایشتە او كوندن بریدركە مطبوعات عثمانیە ایكی اوزینە برر چكی طاشی آصلمش كبی اولدیغی بر درە میخلنوب بر خطوە ایلرو كیتمكدن بشقە بلی دخی بوكیلەرك صرتی اوستنە دوشمكە مجبور اولدی.

مطبوعات بویلە بر بار عظیم آلتندا زار وزار اولمقدە ایكن نە آرە صرە كندی دردینی اونودەرق وطنڭ خیری، امتڭ منفعتی ایچون هر تورلو وصایایە حصر لسان ایتدكچە گاە پوشیدەنڭ بر

اوجیله آغزی قپادیلور گاهیجه‌ده راحت دوشگنه یاتمش موتا کبی پوشیده ایله اوزری اورتیلور ایدی...

معلومدر که مطبوعات هر یرده زمانله برابر گیدر. هیچ زمانی و زمان ایله برابر تجدد شأندن اولان فکر انسانی جریان‌طبیعیسندن منع ایتمك قابل اوله بیلورمی؟

مطبوعاتنگ ظهوریله برابر محوینه تشبث اولنمسی مملکتمزك مخصوصاتندن دگل، هر یرده اتحاذ اولنمش بر تدبیردر. از جمله بوندن طقسان سنه مقدم فرانسه‌ده غزته دستگاهلرینی ألنده تفنگله برر صالدات بکلردی. شیمدی ایسه ینه او فرانسه‌ده بیگلرله غزته حکومتنگ باشی اوجنه کچمش افعالنه نظارت و خطیاتنی مؤاخذه ایله مشغولدر! بوگا ایسه تعجب دگل اتباع ضروریدر. چونکه دنیاده تحول طبیعیدر...»

1874 ده «تیاترو» (ایگه‌سی Agop Baronyan)، «لطیفه» (ایگه‌سی زکریا افندی)، «شفق» (ایگه‌سی Mihalaki) وه «قهقهه» (ایگه‌سی علی افندی) دیگه‌ن اکلنجه وه کولگو غازیتالاریله «پولیتقه، تجارت، مالیه و نافعه غزته‌سی» اولاراق «شرق» (ایگه‌سی Bordiyano) هه‌مده زمانینگ أڭ بویوك رسملی غازیتاسی سانالغان «مدنیت» چیقمشدر(*). امتیاز ایگه‌سی وه أداره‌مدیری عارف افندی بولغان «مدنیت» کورونوش وه مندرجه اعتباریله غازیتادان زیاده بر مجموعه‌غا اوخشار ایدی. یازیلاری وه رسمله‌ری آراسندا او زمانغی دولت کیشیله‌ریله آرا-سیرا بعضی محررله‌رنگ‌ده رسمله‌ری وه ترجمهٔ حاللاری کوروله‌در. «مدنیت»نگ باش

(*) سلیم نزهت بیك، «لطیفه»نگ 25 نچی ساننده ذکر ایتلگه‌ن غازیتا اسمله‌ری آراسندا «قمر» نامندا بر غازیتانكدا بارلغینی وه «تیاترو»نگ بر نسخه‌سنده Antuvan افندینگ او غازیتانگ ایگه‌سی اولاراق کورسه‌تیلگه‌نلگینی یازادر.
(„Türk Gazeteciligî“ S. 63. Istanbul 1931).

محرری فائق رشاد بیك ایدی. گیریدلی لطفی بیك، توفیق بیك، میگباشی صائت بیك وه له‌هلی قارسکی («خیرالدین») بیك‌له‌رده «مدنیت» غازیتاسیغا قیمتلی یازیلاریله قاتناشغانلار.

(بیتمه‌دی) آتوقتامش اوغلی

* * *

مانجو-گو

(Man-Tchéou-Kouo)

مانجوریادا یاپونیا ایله خیتای آراسندا 1931 نچی یلنگ سه‌نتابر آیندا باشلانغان وه مانجوریا استقلالیتینگ اعلانیله نتیجه‌له‌نگه‌ن محاربه یه‌گی بر دوره‌گه کیردی. شو سه‌نتابرنگ 15 نده یاپونیا مانجو-گونی (مانجوریا دولتینی) رسماً تانیدی وه اونگله دوستلق وه اتفاق معاهده‌سی باغلادی. یاپونیانك بو خط حرکتنده‌ن همه ناراضی. خیتای، طبیعی اولاراق، یاپونیانگ بو حرکتیگه قارشو پروته‌ست بیان ایتدی. شمالی آمریقا برله‌شیك دولتله‌ری آچیقدان آچیق ناراضیدرلار؛ آوروپا دولتله‌ری‌ده یاپونیانك مانجوریا سیاستنده‌ن ناراضیلقلارینی یاشیرا آلمای توره‌درله‌ر. ساویت مطبوعاتی ایسه یاپونیا ایمپه‌ریالیزمنده‌ن فریاد قیلماقدا. مهاجر روسلارنك ده‌موقراتیك غروپلاری‌دا یاپونیاغا قارشو «هجوم» ایتمه‌کده‌له‌ر. روس مهاجرلارینگ بویوك بر قسمی یاپونیانگ بو سیاستنده‌ن، گویا یاپونیا روسیه توپراغینگ بر قسمینی تارتوب آلمش که‌بی سیگرله‌نمه‌کده‌در. روسلارنگ، اوز حکومتله‌رینگ خیتایغا قارشو قاندای سیاست یوروتکه‌نلگینی بو درجه اونوتولاری شایان حیرت‌در! خیتای مملکتیگه آغر پنجه‌سینی برنچی دفعه اولاراق باسقان اجنبی مملکت — روسیه بولغان ایدی. روسیه ختایدان مانغولیانی، آزقالا، بوتونلای تارتوب آلغان ایدی. اگرده روسیه‌نك موفقیتسزلغیله نتیجه‌له‌نگه‌ن 1904-05 نچی یلغی روس-یاپون محا-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ربەسی بولماسایدی روسیه مانجوریانیدا تارتوب آلار ایدی. ایندی ایسه مهاجر روسلار بردەن ختای دوستی بولوب کورونوب قالدیلار. اصل مسئله، طبیعی، ختای منفعتینگ روسلار اوچون قیمتلی ایکەنلگنده وه مانجوریانگ ختای قول آستندا قالووینی ایسته‌گەنلکلەرنده ایمەس، بلکه مانجوریادا آرتق روس ایمپەریالیزمیگه نهایت بیریلوونده وه او یرده یاپونیا سیاسی نفوذینگ آرتوب کیتەیاتقانندادر.

بز مانجوریاداغی یاپون‌ـختای سوغوشی حقنده بر نیچه تاپقیر یازارکەن بو سوغوشقا عائد بیلگیلی بر نقطهٔ نظر بیان قیلماسدان یالغز ختاینگ بو قطعەسنده یوز بیرگەن وقعەلەرنی بیطرف بر صورتده آگلاتماقغا تریشقان ایدك. «یاش تورکستان»نگ کیلەچەك سانلارندا بز اوقوچیلاریمزنی ختای مملکتینگ اجنبی دولتلەر تاماندان پارچاـپارچا ایگەللەنووینگ قایغولی تاریخچاسی وه مانجوریا مسئلەسینگ تاریخیله قیسقاچا تانیشترماقغا تریشارمز.

حاضرچالق بز مانجوـگوغا قاراش نقطەمزنی بیلدیریب اوتەمز. بوراده نقطهٔ نظریمزنگ نه ختاینگ، نەده یاپونیانگ سیاستیگه قطعیاً تأثیری بولمایدرغانلغینی سویلەب اوتوروش آرتقچادر. لکن، بونگدەك مسئلەلەرگه قارشو بزنگ بیلگیلی بر نقطهٔ نظریمز بولووی کیرەك.

مانجوریا مسئلەسنده وه مانجوـگونگ قورولوشی حقنده بر فکر بیان ایتەرکەن بز تورکستانلیلارنگ مەنه شو اساسی حاللارنی مطالعه قیلوویمز لازم: عجبا مانجوریا، ختای ملی توپراغینگ آیریلماس بر پارچاسیمیدر؟ یوقسا او ختای بلەن یالغز دولت أدارەسی برلگی جهتندەنگنه باغلانغان اوز باشیغا آیریم بر ملی أولکەمیدر؟ مانجو خلقی ختایلاردان باشقا بر خلقمیدر وه بو خلق کتلەسنده، یاخود اوگا رهبرلك قیلیب تورغان ملی منور زمرەسنده ختای قول آستندان ملی قورتولوش حرکتی بارمیدر؟

مانجوریا مسئلەسنده بزنی باشقا تورلو هیچ بر فکر قیزیقترمایدر. اگر مانجوریا آیریم بر ملی أولکه وه مانجولاردا ختایلاردان باشقا بر خلق بولوبدا، ختای مملکتی وه ختایلار بلەن — مثلا اوقراینا، قافقاس، تورکستان وه باشقا غیر روس أولکەلەرنگ روسیه بلەن برلەشتریلگەنی وه بختسزلقغا قارشو هەلی هەم برلەشتریلگەن حالدا قالا کیلمەکدە بولغانی کەبی — یالغز دولت أداره برلگی جهتندەن باغلانغان بولسالار بزنگ سیمپاتیمز البته مانجوـگو تاماندا بولادر وه بولمالیدر.

یاپونیانگ مانجوریا مسئلەسنده توتقان سیاستیگه کیلگونچه — آچیق سویلەیلك — اوزیمزده قایسی بر دولت بولسا بولسون، روسیه بویونتوروغندان ملی قورتولوشمز اوچون بزگه یاردەم قولینی اوزاتقانی تقدیرده اونی قبول ایتمەسمی ایدك؟

البته قبول ایتەردك.

تورکستان ملی حرکتی تاریخیدا أجنبی دولتلەردەن یاردەم سوراماقدان عبارت بوندای بر وقعه بولوبدا اوتکەن: بزنگ ایسکی ملی تشکیلاتمز آوروپا دولتلەریگه مراجعت قیلیب یورتمزنی اسارت آستیغا آلغانلاردان قوتقارو حرکتمزده بزگه یاردەم بیرولەرینی اوتونگەن ایدی. بو مراجعت، ایسکی تشکیلاتمزنگ رئیسی چوقای اوغلی مصطفی بیك تامانیدان وەرسای قونفرەسیغا بیریلگەن رادیئوتلغرامدان عبارتدر («یاش تورکستان»نك 32نچی سانیغا باقیلسین). لکن تورکستان اوچون نه اوگا یاردەم بیریشگه قادر یاقین بر قومشو، نەده اونك ملی قورتولوشی بلەن قیزیقغان اوزاق بر «دوست» تاپیلا آلدی.

مانجوریا مسئلەسی اوستندەکی محاربه هەلی هەم بیتمەگەن. یاپونیاـمانجوریا اتفاقینك باغلانووی بلەن منفعتی خللدار بولغان دولتلەرنگ بارچاسیدا غیمیللاشیب وه بردەن برگه ختای توپراـ

غینگ قول تاقیزیلماسلغندان بحث ایتیب قالدی. دقت بلەن باقیلدیغی زمان اصل مسئلەنك ختای حاکمیت حقی وە اونك توپراغینك قول تاقیزیلماسلغی اوستندە ایمەس، ختای دوستلارینگ اوز خصوصی منفعتلەری اوستندە ایکەنلگی کورونەدر.

فی الحقیقه، روسیه 1912 نچی یلدا بوتون دونیا کوزآلدندا ختایدان مانغولیانی آیریب آلوب اونگلە «دوستلق معاهدەسی» باغلادیغی وە بو ختای أولکەسینی اوز مستملکەسی حالیغا ئەیلەتردیگی زمان نیچین بوتون دونیا بر تاووشدا چیقارمادی؟ مگرساویت حکومتی ختاینگ بو توپراغینی «مستقل مونغولیا خلق جمهوریتی» پردەسی آستندا بالفعل ایگەللەب آلماغانمی ایمش؟

مانجوریا، ایسکی ختای دولتندە اوزیگە مخصوص بر اورون توتار ایدی. او قطعەغا، ختای ایمپەراتورلارینگ نشئت ایتدیگی «مانجو» خانەدانینگ خصوصی ملکی کەبی باقیلار ایدی.

بوندان بر نیچە یل اول مانجوریا مختار حکومتی باشلوغی بولغان چان-سو-لین، مستقل بر مملکت حکمداری صفتیلە مانجوریا تامانیدان 1924 نچی یلدا ساویت حکومتی بلەن معاهدە باغلادیغی زمان نیچین هیچ بر دولت — او جملەدەن ختای مرکزی حکومتی — هیچ بر پروتەست بیان قیلمادی؟ مگر او زمان ختای حاکمیت حقیغا ضربە اورلماغانمی ایدی؟

مسئلە، یوقاریدا دیدیکمز کەبی، ختای حقینگ مدافعەسی اوستندە ایمەس، بلکە هەر دولتنگ اوز خصوصی منفعتینی کوزەتمەسندەدر.

مانجوریا پەك بای بر أولکەدر. بونگ اوستیگە ساری دەگز وە یاپون دەگیزلەریگە یاقین بولغان جغرافی وضعیتیدە اونی «اوزاق شرق مسئلەسی»ندە داها نازیك بر «سانجیقلی نقطه»غا ئەیلەنترمەکدەدر.

بو یردە بالخاصه برلەشیك شمالی آمریقا دولتلەری وە روسیه

اوچون ایکی قورقولو رقیب بولغان یاپونیا تأثیرینگ آرتماسیدا مانجوریا مسئلەسینی قیینلاشترماقدادر.

حقیقتدە حاضرغی دیپلوماتیك محاربە، ختای دوستلاریندان هیچ بریسینگ اهمیت بیرمەدیگی ختای حاکمیت حقی اوچون ایمەس، بلکە بو قطعەدە یاپونیانگ کوچەیوویگە قارشو یوروتولمەکدەدر.

ختاینك حقیغا حرمت وە ختای توپراغینك قول تاقیزیلماسلغی دیگەن نەرسەلەر بوتونلای باشقا مقصدلارنی أورتمەك اوچون قوللانوب تورغان بهانەلەردر.

قباحت بەندەمی؟

بەنمی طالعسزم فلکمی جانی،
آقیتدی گوزومدان بحر عمانی!
گەلمەدیمی آرتق گولمەك زمانی،
جفانگ مسکنی بر تەك بەنمی‌یم؟...

حق دیمەك هزیانمی بیلمەدم گیتدی،
حقیقت نەرەدە گورمەدم گیتدی،
گورەنی بولوبدا سورمادم گیتدی،
حیاتگ دوشمانی بر تەك بەنمی‌یم؟...

بەن فنا مخلوقم خلق ایدەن سەنسگ
طاعتە، عصیانە سوق، ایدەن سەنسگ
هەر شیئی قولوگە امر ایدەن سەنسگ
فرمانگ سرسمی بر تەك بەنمی‌یم؟...

صانعگ صنعندە قصوری چوقسا
خالقمی مسئولدر، مخلوقمی یوقسا!
اگرچە قباحت مخلوقدا ایسە
فنانگ أورنەگی برتەك بەنمی‌یم؟...

تورکستانلی احمد خاکی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

برلینده

آلمانیادا یوکسەك تحصیل کورگەن یاش تورکستانلیلاردان دوقتور سید علی خواجه عثمان بیك اوتکەن سەنتابر آیینگ 16 سندە کیچ ساعت 8 دە بەرلین مرکزندەکی سالونلاردان بریسندە تورکستانداغی عادت وە ایریملەر حقندە آلمانچا بر معروضە اوقودی. تینگلاوچیلارنگ دیەرلك یاریسی آلمانلار ایدی. دوقتور عثمان بیك معروضەسینگ قیسقاچا مفهومی "Berliner Börsenzeitung„ دیگەن غازیتانگ 18 سەنتابردە چیققان 439 نچی سانندا

„Sitten und Gebräuche in Turkestan"

باشلغی ایلە باسیلیب چیقدی.

---

16 نچی اوقتوبر یکشنبە کونی توش چاغی ساعت 1 دە بەرلیندە یاشاغوچی بر قانچا اسلاملر بەرلین مسجدیگە تویلانوب قازانٔنگ روسلار تامانندان استیلا ایتلگەنلگینگ 380 نچی ییلینی ایسلەب، او زمانغی اورروش چاغندا شهید توشکەن تورك اسلام قارداشلاریمزنك روحی اوچون دعا قیلدیلار.

قوشا قاریسینلار

اوتکەن سەنتابر آیینك 22 سندە استانبولدە، ملیتپرور یاشلاریمزدان دوقتور صالح اسماعیل بیکنگ رستم بیك قیزی لمعان خانملە وە اوقتوبرنگ 8 ندە بەرلیندە مسلکداشمز دوقتور طاهر شاکر بیکنگ رفیقمز «یاکا ملی یول» باش محرری آتاقلی ادیب عیاض اسحاقی بیك قیزی دوقتور سعادت خانملە نکاحلاری عقد قیلندی. شو ایکی منور عائلە اوچاقلاریغا «توغورلاری قوتلو بولسون!» دیمز.

باشقارمادان: «آتسز مجموعی» مدیری H. Nihâl بیکنگ «چوقای اوغلو مصطفی بکە سوك جواب»یغا مجموعەمزنك کیلەجەك سانندا جواب یازیلاجاقدر.

آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنك حالی حقندە

مجموعەمزنگ اوتکەن سانندا آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنی چیگەرەدەن ایچکەریگە یرلەشترمەك مسئلەسی اوستندە تورلو سوزلەر تارقاتیلماقدا ایکەنلگینی خبر بیرمشدك. بو توغرودا موثوق منبعلەر آفغانستانغا قاچیب چیققان توغانلاریمزنك بوکونگەچە اورونلاشیب آلغان یرلەرندەن قوزغاتیلمایاجاقلارینی بیلدیریب، «یاش تورکستان»نگ 34 نچی سانندا بو حقدە باسیلغان خبرنی توزەتیشمزنی اوتونەدرلەر. بز مجموعەمزنگ بوندان اولکی نسخەسندە باسیلغان وە بوتون تورکستانلیلار اوچون قایغیلی بولغان خبرنگ یاکلیش ایکەنلگینی ایشیتیب کوب قوواندق. آفغانستانغا سیغینغان یورتداشلاریمزنگ تینچکنە یاشاب آفغانستان خلقی وە حکومتندەن دوستانە معاملە کورەجەکلەرینی امید ایتەمز.

* * *

تورکستان خبرلەری

قازاغستاندا قانچا فرقە اعضاسی بار؟ — شو ییل ایول آیندا آلماتادا بولوب اوتکەن 4 نچی فرقە تویلانیشندا بیریلگەن رسمی معلوماتغا کورە قازاغستان فرقەسندا، 91736 کیشی بار ایمش. بونلارنك 51,143 ی نامزد، قالغان 40,593 ی اعضا ایمشلەر. 91,736 کیشینك یوزدە 51,5 (یعنی یارمیسندان بر آز کوبراغی) قازاقلار، یوزدە 4,3 ی باشقا تورکستانلیلاردر. دیمەك روسلار یوزدە 45 گە یاقین.

قازاغستان خلق خوجالغینك بارچا تاراولارندا 657 میگ ایشچی بولوب، اونلارنك 225 میگی قازاقلاردر.

فرقەدەن قوولدیلار — آوروپا غازیتالارینك موسقوادان آلوب باسقان خبرلەریگە قاراغاندا، روسیە مرکزی فرقە قونترول قومیسیونی بر کوب نفوذلو قومونیستلارنی فرقەدەن چیقارمشدر. بونلار آراسندا بورونغو ایش قومیساری اوغلانوف وە ساویت حکومتینك بورونغو روما سفیری قامەنفلە زینویەفلەر بار.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Yach Turkestan

Octobre 1932 **(Le jeune Turkestan)** No. 35

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرى كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنگ بيتلەرى آچيقدر . باسيلماغان يازولار قايتاريلماس .

آبونه شرطلەرى :

ييللغى 4 دولار ، آلتى آيلغى 2¼ دولار ، اوچ آيلغى 1½ دولار

سايغيلى اوقوچيلاريمز

آبونه بورچلارگزنى وقتنده تولەشنى اونوتمايگز !

مجموعەمزگه تيوشلى هەر تورلى يوللانمالار اوچون آدرەس :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France